

és azt mondta nekik:⁶³⁹ „**Menjetekek a szemközti faluba; mi helyt beértetek, találtok majd egy megkötött számárcsikót**⁶⁴⁰, **amelyen még senki ember nem ült**⁶⁴¹: **oldjátok el, és hozzátok [ide]!** (3) **Ha pe dig va la ki azt mon da ná nek tek: Mi ért te szi tek ezt?, mondjátok: »Az urá nak szük sé ge van rá**⁶⁴², **de rög tön is mét [vissza] küldi**

⁶³⁹Jézusnak két indítéka is lehetett arra, hogy szá má ron vo nul jon be Je ru zsá lem be: 1) Hagya log ér ke zett vol na, csak egyi ke lett vol na a hús vé ti za rá ndo ko knak, ha lo von, úr nak néz ték vol na. Az utób bit min den képp el kel lett ke rül nie, az előb bit pe dig ta lán azért ke rül te el, mert *szim bo li kus pró fé tai cse le ke det té lgy* akar ta *hang sú lyoz ni jö ve te lé nek célját, ta nítói-pró fé tai kül deté sét* (ld. 604. l. 4. bek., d). A ta nít vá nyai kö ré ben szá már há ton ha la dó rab bi képe egyé b ként egy ál ta lán nem volt szo kat lan Pa lesz tin á ban. 2) Kör nye ze té nek mes si á sí vá ra ko zá sai is (ld. már 10,48) ki vál that ták, vagy me ger ő sí t het té ka szá má ron be vo nu lás vá lasz tá sát. Ez ugyan is – kap cso lód va Zak 9,9-10-hez: „...alá za tos és szá má ron ül, szá már csi kó há tán... El tűn te ti a har ci sze ke re ket... és a har ci pa ri pá kat Je ru zsá lem ből...” – ha tá so san fe jez te ki *bé ke pro gramját* (vö. Lk 19,42 – azon na la be vo nu lást kö ve tő en!), azt, hogy *el lent mon da nem ze ti fel sza badí tá si (zelóta) vá ra ko zá so knak* (konkrétan: a megszá lló ró mai ak er ő szá kos ki ű zé sé nek), mert *nem tart ja ma gát har ci pa ri pán já ró, har co spo li ti kai-nem ze ti mes si á s nak*.

⁶⁴⁰Nincs szük ség arra, hogy em ber fe let ti tu dást fel té te lez zünk Jé zus ról: Já nos eva n gé li u ma se rint já rt már ko ráb ban is Jú de á ban és Je ru zsá lem ben, nem is egy szer, így hát min den to váb bi nél kül köl csö nöz he tett egy szá ma rat egyi k ot ta ni szim pa ti zán sá tól, akivel elég volt meg egye zni a jel szó ban („Az urá nak szük sé ge van rá...”: 3. v.) ah hoz, hogy a ta nít vá nyok el hoz has sák (vö. 14,13-15!).

⁶⁴¹Ez a fel té tel le het ne ép pen le gen dás mo z za nat, vi szont na gyon is be le il lik Jé zus szem lé let mód já ba és lel kü leté be: A ter mé se tessé gétől még meg nem fosz tott és sok-sok ve rés sel még be nem tört szá márc si kó en ge del mes sé ge jöl szem lé l tet het te Jé zus Iste né t, *amin den ki he z és min den he z jó Te rem tőt*, aki min den élő lényt él tet (vö. Lk 20,38). Abban sem kell cso dát lát nunk, hogy ez a be nem tört ál lat ke ze sen vi sel ke dett, his zen o ly an va la ki ül tra j ta el ső ké nt, aki kez de ti pró ba té tel é nek ide jé na pus z tá ban „együtt volt a vad ál lat ok kal”, és ké pes volt *a ter mé se zet rend-jé be be il lesz ke d ve*, ke nyér cso da nél kül é let ben ma rad ni (ld. 20. l. 4. bek.). Saj nos, nem zár ha tó ki, hogy az „ok ta lan ál lat” job ban meg é rez te, ki cso da Jé zus, mint az em be rek töb b sé ge – vagy ös szes sé ge (vö. Iz 1,3!; Jer 8,7!). Ez a szo kat lan, de a ter mé se zet rend-jé be azért be le il lő ese mé ny rá adá sul is mét *látha tó vá* te het te a ta nít vá nyok szá má ra, hogy „Isten or szá ga el jött er ő ben” (463., ill. 472. l. 4. bek.; ld. még 14,62a).

⁶⁴²Az ere de ti szö veg – az ál ta lá nos szo kás nak meg fe le lő en – for dít ha tó ú gy is, hogy „az Úr nak szük sé ge van rá”, ezt az ér tel me zést azon ban

ide.«” (4) El is men tek, és meg ta lál ták a sza már csi kót kinn az utcán egy aj tó hoz köt ve, és el ol dot ták. (5) Az ott ál lók kö zül né melyek így szól tak hoz zá juk: „Mit csi nál tok? Mi ért old já tok el a szamár csi kót?” (6) Ők pe dig meg mond ták ne kik, amit Jé zus mon dott, mire el en ged ték őket. (7) Az tán el vitték a szamár csi kót Jé zus hoz, majd rá dob ták fel ső ru há i kat, [ő] pe dig fe lül trá. (8)⁶⁴³ So kan fel ső ru há i kat szór ták az útra, má sok vi szont [lom bos] ága kat, ame lye ket a föl de ken vág tak le.⁶⁴⁴ (9) Az el őt te me nők és az őt kö ve tők⁶⁴⁵ [így] kiál toztak: „Hozsanna!”⁶⁴⁶ Áldott legyen, aki az Úr nevében jön!⁶⁴⁷ (10) Áldott legyen atyánknak, Dávidnak érkező orszá-

mint Jézustól tel je sen ide gent el kel le ne vet nünk, hi szen ő (aszi nopti kus evan gé li u mok ban) so sem ne vez te, és nem is tar tot ta ma gát Úr nak (vö. 12,29!). – Egyéb ként ter mé sze te sen nem ő volt a szamár csi kó „ura”, va gyis tu laj do no sa, de ez sem mit gon dot nem je lent, ha itt kö zös meg egye zés sel hasz nált jel szó ról van szó (640. lábj.).

⁶⁴³ A Jé zus *messiási* ün ne p lé sét le író 8–10. v. he lyes ér tel me zé sé hez fi gye lem be kell ven nünk Mt 21,10–11-et is, ahon nan az de rül ki, hogy má sok u gy an ek ko r pró fé ta ké nt fo gad ták őt. A ze van gé li u mi le í rá sok ban saj nos elég ku szán össze ke ve re dik ez a két faj ta ér tel me zés és a ve lük ka pcsolatos meg nyil vá nul á sok.

⁶⁴⁴ Az em ber sa já t ru há i nak az útra szó rá sa ab ból a cél ból, hogy az ér ke ző azo kon ta pos va ha la d jon el, alá ve té si gesz tus, a hó dí tó va gy az új ki rá ly el őt ti meg hó dol ás je le (ld. 2Kir 9,13). Ez azok na ka meg nyi lat ko zá sa le he tett, akik *messiási* re mé nye ket tá p lál tak Jé zus írá nt. A zöl del lő ágak na ka az útra szó rá sa vi szont egy sze rű en az ün ne pi fo gad ta tást fe je zi ki – azok ré szé ről, akik *prófétának* tar tot ták Jé zust.

⁶⁴⁵ Meg lepő az egyébként szűkszavú Márknak ez a körülményes kü lönb ség té te le, kü lö nös sú lyt ka pa hat azon ban, ha fel idé zük, hogy Márk hang sú lyoz ta: Jé zus ta nít vá nyai „el őt” ment Je ru zsá lem be (10,32), il let ve hogy Jé zus azt kí ván ta ta nít vá nya i tól: „mő göt te” jár ja nak, és úgy „kö ves sék” őt (1,17; 2,14; 8,33.34; 10,21). Na gyon is le het sé ges, hogy a – leg alá bb is sze lle mi ér te lem ben – „el őt te me nők”, a Pé ter hez ha son ló an „ná la oko sab bak” (8,32) vol tak azok, akik *messiás ké nt* él tet ték, és az „ő t kö ve tők” él tet ték *prófétá ké nt*.

⁶⁴⁶ Ará mul *hosa’ na*; ere de ti leg Is ten hez in té zett se gé ly ki ál tás („Jahve, küldj üd vös sé get!”), ké sőbb – az ün ne pi za rán do kok be vo nu lá si é ne ké nek ré sze ké nt (Zsolt 118,25) – di a dal ki ál tás sá vál t.

⁶⁴⁷ Szin tén a 118. zsol tár ból vett idé zet (26. v.). Ez a kö szön tés *minden* za rán do kot meg il letett, de a ta nít vá nyok jo gg al vo nat ko ztat tá sa já to san Jé zus ra, hi szen ő kü lö n le ge sen is „az Úr ne vé ben ér ke ző nek”, az az pró fé tá nak (vö. 255. és 326. lábj.) tar tot ta ma gát, még pe dig ki emel ke dő ér te lem ben (Mk 12,6; Lk 10,24). (Jé zus ha ma ro san, a 12,10–11-ben ma gá ra al kal maz ta majd u gy an en nek a zsol tár nak a 22–23. ver sét.)

ga!⁶⁴⁸ Hozsanna a magasságban!”

(11) És be ment Jeruzsálembe, a templomba, és miután körös-körül mindent megtekintett, a Tizenkettővel kiment Betániába, mi vel az idő már későre járt.⁶⁴⁹

(12)⁶⁵⁰ Amikor másnap kimentek Betániából, megéhe-

A füge fával kapcsolatos történet (12-14.20-23. v.) ebben a formájában egy szélsőségesen torzító áthagyományozási folyamat terméke, amely már a Máte-evangelium hatását is magánviseli (ld. 664. lábj.), és fájóntükrözi, hogy Jézust felnagyítani akaró buzgalomukban akaratlanul is miként csináltak bolondot Jézusból a korai prédikátorok. Mert hiszen ki akar fügét szedni akkor, ami kor még nincs itt a termés ideje? Ki várja el egy fát csak azért, mert nincs rajta termés, ami kor még nem is lehet? Hapedig a fa Izraelt jelképezi, akkor – az iménti fel fogás szel le mében – még rosszabb a helyzet: Csak egy elmebeteg fanatikuskár hoztatna örökös megtérés-képtelenségre egy egész népet azért, mert annak mértékadó hatalomgyakorlói pillanatnyilag elutasítják őt. – „Mellesleg”: Hogyan vette medhet volna önszántából a fügefa = Izrael megátkozására az a Jézus, aki azt tanította, hogy még a minket ért átokra is áldással válaszoljunk (Lk 6,28)?

zett.⁶⁵¹ (13) Messziről meg látott egy lombos fűge fát, és oda ment, hát ha találta volna a mit, de ami kor oda ért, semmit sem talált, csak letelekedett, ugyanis [még] nem volt fűgék [érésének] ideje.⁽¹⁴⁾ Ekkor így felelt⁶⁵² neki: „**[Hát] az örökkévalóságonát soha többé ne egyék rólad gyümölcsöt senki?**”⁶⁵³ Tanítványai hallották [ezt].⁶⁵⁵

(15)⁶⁵⁶ [Miután] megérkeztek Jeruzsálembe, és bement a

⁶⁵¹ Képtelenség, hogy betániai vendég látója (Simon, az egykori leprás?, vö. 14,3) reggeli nélkül engedte volna útjára Jézust, az éhség motívumát tehát nyugodtan törölhetjük az *eredeti* történeéből.

⁶⁵² Érdemes pontosan fordítani egy-egy szöveg akkori, ha ennek látólag nincs értelme, mert könnyen ki derülhet, hogy még is van, ld. 654. lábj.

⁶⁵³ A korai kéziratokban még nem használtak központosítást, az élő beszédben viszont sokszor csak a szórend és a hangsúly különözteti meg a felszólítást és a kérdést. Az ittenin kívül is több olyan mondat hangozhat ránk, amely csak akkor egyeztethető össze Jézussal lemisségével és tanításának egészével, ha kérdésként fogjuk fel, mégpedig nyilvánvalóvá lesz magában foglalt „költői kérdésként” (ld. Mt 19,28; Lk 22,28-30.36; vö. még 967. lábj.).

⁶⁵⁴ A történet *eredeti* zajlását és értelmét így rekonstruálhatjuk: Jeruzsálemért vívan dó, im már küszöbön álló „harca” előtt vö. (604. lábj., 4. bek., d) Jézus meg akarja mutatni a kísértésében (645. és 648. lábj.), sőt tanítványai körében is ott lévő (Lk 9,54; 22,38; Mk 11,16; 14,47) fanatikusságnak, *mekkora ostobaság lenne* türelmetlenségük – a fűge fálat jelképezte! – Izrael népével szemben, ha az még éretlenek bi zonyul na („még nem volt fűge érés ideje”) az új üzenetnek befogadására. Zseniális pedagógusként a számaron lovagláshoz hasonlított újabb „játékot”, *jelképes próféta cselekedetet* rendez meg. Úgy tesz, mint ha ő is időnek előtt tekeresne gyümölcsöt a fán, amely – persze szavak nélkül, pusztán léteivel – mentegeti magát: „Sajnálom, még nincs itt a termés ideje!” Erre így „felel” neki: „Hát az örökkévalóságonát soha többé ne egyékről gyümölcsöt senki?” Magyarázat: „(Izrael népe!) *Lehetetlen*, hogy örökre megtagadja gyümölcsözést!” Vagyis: *megátkozás helyett rendíthetetlen bizalom!* Mert megtagadnia Teremtőtől az őt megillető termést (vö. 12,2) tarthat túl sokáig akár egyének, akár népek életében, de örökké nem, mert az te remtés el nes len ne. A Teremtő ugyanis addig keresi elkövetőit, amíg meg nem találja őket (Mt 18,12-14; Lk 15,3-7; ld. még Mt 25,41 általunk adott értelmű zét), ami persze konkrétan csak az ember szabadságfigyelembevételével mehet végbe.

⁶⁵⁵ Ezt (azaz a 654. lábjegyzetben ki fejtett jézusi mondanivalót) hallották tanítványai, ezt kellett az eszközbe vésniük azoknak, akik már azért is „mennyei tüzet” akartak lehívni egy számaritárus falura, mert ott nem adtak nekik szálalást (Lk 9,54).

⁶⁵⁶ Lehetetlen itt akár csak vázlatosan is bemutatnunk azoknak a problémáknak, illetve megoldási kísérleteknek a tömegét, amelyekkel a szá-

11,15 jegyz.

kasszal kapcsolatosan eddig megfogalmazódtak, ezért arra szorítunk, hogy előbb rámutassunk néhány vitathatatlanaklátszó tényre, majd összegezzük kutatásaink pillanatnyi eredményét.

1) a) Csak beszámoló-töredékek állnak rendelkezésünkre, és ezek is magukon viselik az áthagyományozás minden bonyodalmat, kuszaságát és túlzását. Minden esetre az értelmezésbe be kell vonnunk a János-evangelium szövegét is (2,13-17). b) Csak a rendkívül problematikus János-szöveg tudkorbácsról, és esetleg az embe rek el len is al kal ma zott erőszakról. c) Csak János mondja, hogy Jézus „ki do bott min den kit a templomból”, a szinoptikusok szerint „el kezd te ki dob ni / ki dob ta azo kat, akik a templomban ad tak vet tek”. d) Sem a kereskedők, sem a főpap ság szolgálataiban álló templom rend őrség, sem a római hely őrség, sem a tömeg nem avatkoztak közbe, pedig mind egyik nek meg lett volna a maga oka. e) A templom (erőszakos) „meg tisztítást” nem hozták fel vádként Jézus „perében”, holott a templom „le rombolásának” vádját igen (14,58; 15,29; vö. Jn 2,19; Jn 4,21.23). f) A szelle mi és ha tal mi elitszámonkérte Jézustól, amit a templom „meg tisztítást” során mondott és tett (11,28; Jn 2,18). g) Az összes kereskedőket és állandókat, sőt a vásárlókat is („akik... vásároltak a templomban”) kiűzni a templomból gyakorlatilag fizikai lehetőség lett volna. h) Mk 7,1-23 és Mt 5,23-24 fényében nem feltehető a Jézusról, hogy a templom kultikus tisztasága iránti, a farizeusokénál is nagyobb buzgalma vezette volna fellépésében. i) A kritikus „kidob” (ekballein) ige összes előfordulásait megvizsgálva állíthatjuk, hogy ez csak a leg ritkább esetben jelez erőszakos, vagy anélkül mondható magatartást (Mk 12,6; Lk 4,29; Jn 9,34), egyébként pedig sok jelez téves szó, főképpen a „démonok kidobására/kiűzésére” vonatkozik (rengeteg helyen), de van olyan értelmezés is, hogy „elővesz” (Mt 12,35; 13,52; Lk 10,35), „állandókat kienged” (Jn 10,4), „elküld, ki küld” (Mk 1,43; Mt 9,25), sőt kétszer teljesen pozitív értelemben Isten (Lk 10,2), ill. Isten Lelke az alanya (Mk 1,12; vö. Mt 12,28; Lk 11,20); van az tán még egy, gyakran előforduló és az itteni szöveg össze függésbe pontosan beleillő (valamint a 16. versbeli „nem engedélyezés” összhangban lévő!) jelentése: „elvet, elutasít, kiutasít” (Mk 9,47; Lk 6,22.42; 13,28; Jn 6,37; 12,31). j) Nyelvtanilag nem igazolható, hogy János szövegében a kötelezőből fontkorbács használata az embe rek re és az állatokra is vonatkozik, ellenkezőleg: meggyőzően alátámasztható, hogy „ajukokat is, meg az ökröket is” (te... kai...) az előző félmondatbantalálható „mindenkit/mindeneket” (pantasz) értelmezése, kifejtése, tehát a korbácsos „kidobás” csak az állatokra vonatkozik. k) A korbács valóban helyénvaló lehet állatok tényleges vagy jelképes hájtásának (nem feltehetően kihalásának) eszközeként. l) Jézusról feltehető, hogy nem csak maga nem al kal ma zott erőszakot, hanem olyasmint sem tett, ami másokat erre ösztönözhetett volna (pl. a pénz váltók asztala i nak felborogtatása; még a „leg erőszakosabb” leírást adó János is azt mondja: „A galamb áru sokhoz pedig így szól: Vigyétek eleket innét”).

2) Olyan történet kell feltelesenünk, amely tetekben is megnyilvánuló

templomban, elkezdte kiutasítani azokat, akikkel adtak és akik vásároltak a templomban⁶⁵⁷, és feldöntötte a pénzváltók asztalait meg

látványos rendzavarás volt, de semmi féle na gyobb csődületet, tömegjelene tet nem váltott ki (vö. „meghalották”, 662. láb.)! és nem jelentette fizikai erőszak alkalmazását emberekkel szemben, sőt valószínűleg állatokkal szemben sem. Konkrétan a következőképpen gondolhatjuk el: Jézus felszólította a templomban, nevezetesen a templomudvaron árusító és vásárló embereket, hogy hagyják abba ezt a tevékenységet, és vigyék el onnét a látkat; ehhez fűzte hozzá a nítását (Jn 2,16b), és jelképesen, vagy szavainak tényleges nyomatékosításául (az állatok vezetésére szolgáló kötelekből font) korláccsal az állatok felé sújtott, vagy éppen csak megcsatogtatta azt. Ezt megelőzte, kísérte vagy követtemásik, az „esz közvitelre” vonatkozó tiltsa és ahhoz kapcsolódó tanítása (Mk 11,17).

Vagyis rövid időn belül (a számáron lovaglás és a fügefával „beszélgetés” után) hamarosan van dolgunk jelképes próféta cselekedettel (vö. Jer 19,1.10-13), a templomi üzemmel szembeni demonstrációval, amelyet nyugodtan nevezhetünk *forradalmi, de erőszakmentes* tettnek (ahogyan az volt a szombatra vonatkozó törvények több szöri áthágása is a *zsinagoga* rendszerrel szemben), amely – alább még ki fejten dő lentése in túl – tiltakozás volt az áldozat bemutatásból bőséges hasznót húzó templomi arisztokrácia és főpapság *uralma*, és követve a megszál római *uralom* ellenis (hiszen a főpapot csak Róma „előzetes hozzájárulásaival” lehetett megválasztani) – örök példát adva egyúttal követőinek, hohogyan kell ellenállást tanúsítani az erőszakos, elnyomó rendszerekkel szemben.

⁶⁵⁷ Értelmeszerűen ide kell be szúrni: „**Ne te gyétek Atyám házáat üzlet központtá!** (Jn 2,16b) **Nincs-e megírva, hogy»az én háza mata kérés házának ne vezik majd minden népszámára«?**” – Semmi fogódzó pont sincs annak feltevésehez, hogy Jézus az üzletelésekkel kapcsolatos csatlásokat akarta volna elítélni. Csupán a templom (udvar)on kívülre szorítani a kereskedést, nem lett volna értelmű, főleg ezzel a módszerrel. A 656. láb. 1h) pontjában már ki zártuk Jézus „kultikus tisztaság iránti buzgóságának” lehetőségét. Ha csak morális an vagy kultikus an meg reformálni/megtisztítani akarta volna a templomi áldozat bemutatást, ehhez joga lett volna, mint minden törvényhű rabbinak, a vallási hatóság azon ban olyan rettenetesnek értékelte eljárását, hogy felhatalmazásának bizonyítékát követelte (11,28).

Egyetlen értelműes magyarázat marad: Jézus nem megtisztítani, ha nem megszüntetni akarta az áldozati állatokkal folytatott kereskedést (és a részben ennek szolgáltatásban álló pénz váltást). Csak hogy áldozati állatok nélkül nincs kultikus áldozat, így hát ez azt jelenti, hogy *magukat a kultikus áldozatokat akar megszüntetni*, mert azok egy fajta *cseres kereskedelem* jelene nek az ember és Isten között (áldozat bemutatásért jótermés, jó egészség, siker felvétele, karrier, jó házaság, anyagi gya rapo dás stb., stb. cserébe), Isten országában, a szeretet rendjében pedig nincs helye ilyesminek, csak *akérésnek* (ld. 580. láb., 2b-c pont!), ahogyan egyetlen

11,16–17

agalambárusokszékeit⁶⁵⁸, (16) és nem engedte, hogy valaki [valamilyen] esz közt vi gyen ke resz tül a temp lo mon.⁶⁵⁹ (17) Aztán tanított, és ezt mondta nekik: „**Nincs-e megírva, hogy »az én háza mata ké rés/az imád ko zás⁶⁶⁰ há zá nak ne ve zik majd min-**

va la mi re va ló csa lá d ban sem üz le ti a la po n és mó don nyújt já ke gy más nak asz ol gá la to kat. (Nyel vi te li ta lá lat te hát Jé zus szó vá lasz tá sa a temp lo mot il let ő en: „üz let köz pont”. – Az Istennel folytatott cserekereskedelmet meg testesít ő kul ti kus ál do za to k tól ter més ze te sen meg kell kül ö n böz tet ni az em ber sze re tet ből fa ka dó és sem mit sem kö ve tel ő ön át ad á s át, amit a vallási nyel vezet gyak ran szin tén „ál do za tak” ne vez.

Értel me zésünk mel lett szól nem csak Jé zus több más meg nyi lat ko zá sa (Mk 13,2; Jn 2,19; 4,21.23; Mt 5,23-24), hanem a jeruzsálemi ösgyülekezetnek az a gya kor la ta is, hogy – leg alább is a fenn ma radt ha gyo má nyok sze rint – csak az ima-is ten ti sz te le te ken vet tek részt a je ru zsá le mi temp lo m ban, a kul ti kus ál do za to k be mu ta tá sá ban nem.

⁶⁵⁸ A 656. láb j. 1) pont já nak utol só al pont ja ér tel mé ben ez nem hi te les köz lés.

⁶⁵⁹ A mon dat ban elő fordul ó *szkeuosz* minden fé le esz kö zt je lent, te hát nem csak „ház tartá si esz kö zt” vagy „kul ti kus esz kö zt”, ha nem „*har ci esz kö zt*” is. Jé zus (Már k?) na gyon jól vá lasz tot ta meg ezt a több ér tel mű szót, mert a ró mai kor ban a zsi dó k nak nem volt sza bad har ci esz kö zt (pél dá ul kar dot) ma gu knál tar ta ni uk, vi szont az em ber el rejt he tett az öl tö zé ké ben egy hosz s ú ké st bor jú vá gás hoz (va gy em be rek le szú rás á hoz), egy ki sebb bal tát fa ha so ga tás hoz (va gy más sok ko po nyá já na k szé tá si tá sá hoz), va gy egy rö vid, gör be tört („Iz ra el ellensé ge i nek” meg gyil ko lá sá hoz), ahog y tet té k ezt a *zelóták*, más né ven sziká riusok (*sica* az elő bb em lített tör neve), az erő szak os nem ze ti ellen állás kép vi se lői, akiket Josephus Flavius „af fé le je ru zsá le mi rab lók nak” ne ve zett. An nál is in ká bb be le il li ka „har ci esz kö z” for dí tás a szö veg ös sze füg gés be, mert Je remi ást (7,11) idé zve Jé zus is rab lók bú vó he lyé ről be szél. – Ezek a „*rablók*”, *zelóták*, mai szó hasz ná lat tal *terroristák* ne meg szer hasz nál ták ki a nem ze ti sen té ly ün ne pi nyü zs gé sét arra, hogy „Is ten ne vé ben har col va Is ten ellensé gei ellen”, orgyilkossá go kat haj tsanak vé gre a ró mai ak (és ve lük kol la bo rá ló zsi dó k) el len, ami re per sze vé res meg tor lás volt a vá lasz a ró mai ak ré szé ről (ld. Lk 13,1).

Ho gyan „*nem enged te*” Jé zus, hogy va la ki har ci esz kö zök kel jár kál jon a temp lo m te rü le té n? Örö ket ál lí tot ta temp lo m min den ka pu já hoz, s azok meg mo to z ták a tö me get? Csak ar ról le het szó, hogy (az el adók és a vás ár lók ki utas í tá sá val ös sz hang ban!) *nem engedé ly ez te*, az az *meg til tot ta*, még pe di g a sa já t kö re i ből va lók nak, ra jon gó i nak és/va gy köz vet len ta nít vá nya i nak, akik ga li le a i ak lé vén, ele ve haj lot ta ka *zelótiz mus* ra (ket tö jük ki fe je zet ten *zelóta* volt, Si mon és Jú dás: Lk 6,15-16; vö. Lk 22,38).

⁶⁶⁰ A *proszeukhé* ké rést és imád ko zást is je lent; a 15. vers té má já hoz az elő b bi, a 16-17. v. té má já hoz az utó b bi je len té s il lik job ban.

den nép számára? Ti viszont terroristák búvóhelyévé tettétek.⁶⁶¹ (18) Meghallották [ezt] a főpapok és az írástudók, és keresték [a módját], hogyan pusztíthaták el őt: féltek ugyanis tőle, ugyanis az egész tömeg megdöbben tanításán.⁶⁶² (19) Ami kor este lett, ki mentek a városon kívülre.⁶⁶³

(20) Ami kor kora reggel arra mentek, megláták, hogy a fügefagyökerestől kiszáradt. (21) Péter visszaemlékezett, és ezt mondta neki: „Rabbi, nézd csak, a fügefafa, amelyet megátkoztál, kiszáradt.”⁶⁶⁴

⁶⁶¹Miért „nem engedte” Jézus, hogy „hívei” harci eszközöket rejtegetve járkáljanak a templom területén? Nem csak általános erőszakmentessége miatt utasította el a vallási lag feldíszített naíonalizmust, hanem az elenségszeretettel szembe fordított elkötelezettség miatt is, mondván: A mi Istenünk háza nem a gyilkosok háza, hanem az imádságé, és nem a mi népünk magán tulajdona, hanem „minden népszáma”, konkrétan: a körülmetéletlenek és „tisztátalanok”, a „pogányok”, arómaiak számára is nyitva kell állnia, hogy találkozhassanak benne az Istenel, aki nek minden nép minden tagja egyformán gyermeke (vö. Mt 28,19a; Lk 24,47). Tiazonbanzelótamagatartásokkal, merényletekkel követésére való készségetekkel, „rablók” búvóhelyévé teszik!

Mindenkor „gerilláit”, „partizánjait” apolitikai állásponttól függetlenül vagy „szabadságharcosoknak”, vagy „terroristáknak” nevezik. Ennek megfelelően a szóban forgó szikárusokat is „buzgólkodóknak” (dzélótész) vagy „rablóknak” (lésztész) hívták. Jézus az utóbbi nevet használta, vö. 905-906. lábj.

⁶⁶²A főpapok és az írástudók „meghallották” (*aoristos*, tehát nem „hallották”, hanem értesültek róla), mit mondott és tett Jézus a templom téren (vö. 656. lábj., 1d és 2!), és újból (vö. 3,6) keresték a módját, hogyan pusztíthaták el. De „féltek tőle”, mert a nításával Jézus nagy hatást tett a népre (vö. 1,22; 6,2), így az a veszély fenyegette őket, hogy elveszítk tekinthetőséget (ld. még 12,12).

⁶⁶³Miért el Jézus ez a de monstrációval és hozzákapcsolta nításával? Elérte, hogy a kereszténységben nincsenek már áldozatok, de – mi vel Pál közbe lépett – nem érte el, hogy „hívei” teljesen ki kapcsolják életükből az Istennek köztörténeli üzeneteket, vö. „Jézus engesztelő áldozata”, „szent mise-áldozat”, „Mennyei bekezdés egy mise?” stb. Az egyik katolikus mise ének szövege félreértéket leül árulkozik: „A keresztol táran Jézus, égi Bárány / Atyjának föl áldozta tott. / Ke nyér s bor szí nében meg újítja szépen / az áldott szent áldozatot. / Ó Atyánk, kegyesen fogadd, / hintsd le rá szent malszto dat, / s fordítsd el tölünk ha ragod!”

⁶⁶⁴A fügefafa-történet Márknál eredetileg az alzártult, hogy az evangélista föl hívta a figyelmet Jézus jelképes prófétai cselekedetének mondanivalójára (654-655. lábj.). A leg alább 10-15 évvel későbbi Máté-evangélium azonban (egyéb változtatások mellett) kihagyta ezt, és helyette betoldotta a fügefafa

11,22–23

(22)⁶⁶⁵ Mire Jézus így felelt nekik: „**Legyen bizalmatok Istenben!**”⁶⁶⁶ (23) **Ámen, mondom nektek,** ⁶⁶⁷*ha va la ki azt mondja*

azonnali(!) elszáradását és az ezzel kapcsolatos párbeszédet (21,19-22).

Ez az eljárás három okból érthető: a) Időközben na gyon el mér ge sedett az egy ház és Izra el vi szo nya, s az egy ház ban már „el szá radt fü ge fa ként”, azaz Isten ál tal el ve tett nép ként te kin tet tek Izra el re (vö. Mt 21,41; 22,7). b) Jé zus köl tői kér dé sét (ld. 653. láb.) ta lán egy sze rû en a központosítás nél kü li írás ba fog la lás mi att, ta lán a ta ní tá sá val ka p so la tos, egyébként is jellemző értetlenség mi att már nem re mé ny ke dést ki fe je ző kérdés ként, ha nem meg átko zást ki fe je ző fel szó lí tás ként fog ták fel. c) A „dog ma fej lő dés” odá ig ju tott már, hogy úgy gon dol ták: ha egy szer Jé zus „meg pa ran csol” va la mit, an nak meg is kell tör té nnie; „át ká nak” te hát be *kel lett* teljesednie.

A Márk-evangélium végszerkesztője az tán át vette a Máté-evangélium vál to zatá sa it, de úgy, hogy egy sze rû en be toldotta azo kat az ere de ti be fe je zés („Tanítványai hallot ták ezt”) *mellé* (az za la je len ték te len kü lö nbség gel, hogy ná la csak más na p ra szá rad el a fü ge fa), így az tán az ere de ti tör té net nek itt im már két, *egy más na kel lent mon dó* be fe je zése van.

Ez a hagyomány-, illetve szerkesztéstörténeti folyamat jól mutatja a szentírás-magyarázat tudományának „rejtelseit”, de egyúttal a benne lévő óriási lehetőségeket is.

⁶⁶⁵ Az za, hogy a fü ge fa meg átko zá sá nak le gen dá já ba szö t te bele (vö. 667. láb.), Márk és Máté tönkre tet te az Isten be ve tett bi za lom ról szó ló, fon tos jé zu si mon dást, amely a most ani ös sze füg gés ben ar ra ok tat, ho gy an vá rás sol hat az ember pszichikai erőinek bevetésével. (Hogy ez egyébként na gyon is le het sé ges, nem ta gad ha tó...) *Eből az ös sze füg gésből kiemel ve kell meg viz s gál ni ere de ti értelmét.*

⁶⁶⁶ En ne ka fel szó lí tás nak két ér tel me zé se is le het sé ges:

1) A hagyományos, amelyet fordításunk is tükröz. Ez esetben az *ekhein* ige „bir to kol, van neki va la mi je” je len té sét vesszük fi gye lem be, a görög szövegbeli birtokos szerkezetet pedig (*πιστιν θεού*) *genitivus objectivus* nak tekintjük, s a *mi* Isten be ve tett bi za l munk ról van szó. – Talán el le ne szól en nek az értelmezésnek, hogy ezt feltételezve a 24. vers újabb „Bíz zatok!” fel szó lí tás a fő lős le ges kettő zés nek tû nik.

2) Ha az *ekhein* ige „tart, megtart, megfog, fogva tart” jelentését vesszük te kin tet be, a bir to kos szer ke ze tet pe dig *genitivus subjectivus* nak te kin tjük, ak kor más for dí tás és ér te lem adó dik: „Őriz zé tek meg azt a bi za l mat, ame lyet *Isten* ad!” Ezt azon ban meg kell ma gya ráz nunk, mert ez csak egy más faj ta bi za lom le het, mint az előb bi, hi szen a mi Isten be ve tett bizalmunkat (annak mivoltából fakadóan) nem ajándékozhatja nekünk sen ki, még Isten sem, épp el len ke ző leg, az a mi aján dé kunk Isten nek. A most szó ban for gó bi za lom ezért csak az az *ös sz bi za lom* le het, ame lyet Isten a maga lé nyé ből-lé nyé gé ből fa ka dó an, mint egy *ate rem té ssel* egy ütt, *au to ma ti kus an* meg ad *min den* em ber nek (ne vez het nék per sze a *mi* Isten be

*ennek a hegynek: Emelkedj fel, és vesd magad a tengerbe!, és nem kételkedik szívében, hanem szilárd meggyőződése, hogy amit mond, megtörténik, annak [így is] lesz.*⁶⁶⁸⁽²⁴⁾ Ezért azt mondom nektek: **Bízzatok [Istenben], hogy mindazt, amiért imádkoztok és amit kértek, [már] megkapjátok, és [úgy is] lesz nektek!**⁶⁶⁹

ve tett bízzal munkaképességének, lehetőségeinek is), ahogyan egy (jó) anya eleve „bizalmat ébreszt” kisgyermekében, nem logikai levezetésekkel, hanem „pusztán” anyai létevel és viselkedésével. Ebben az esetben Jézus arra biztat minket, hogy őrizzük meg ezt az *Is ten* által adott ösbizalmat (22. v.), és felleljünk rá a *magunk* bízzalával (24. v.).

Ez egyáltalán nem fölösleges buzdítás, hiszen abból, hogy valaki nek „bizalmat ébreszt” a lény és viselkedése, még egyáltalán nem következik biztosan, hogy mi bízzalommal fogunk ráválaszolni (mondhatnánk persze úgy is: nem biztos, hogy lehetőségeinkkel élni fogunk, vagy hogy „képességünket aktualizálni fogjuk”)!

E második értelemmel lett szóvalán az is, hogy itt ez a szókatlan, „bonyolultabb” formájú felszólítással (*ekhete pizstin theú*) találkozzunk az egyszerűbb „Bízzatok!” (*pizsteuete*) helyett, vala mint az is, hogy ez az értelmezés pontosan beleillik Jézus üzenetének kiindulópontjába és magvába (amely lényegileg mártartalmazza annak teljességét): „*Te kin tetted az öröm-üzenetre, változtassátok meg gondolkodásotokat és életeiteket, és bízzátok rá magatokat Is ten re*” (1,15; ld. 23. és 24. lábj.), hiszen az *Is ten* bevetett bízzalom ez esetben (1,15) is válaszmagatartásként jelenik meg!

⁶⁶⁷Ez a mondanás más szövegösszeállításban és más értelemben található meg Mk 9,23-ban (és párhuzamos helyein): ott arra vonatkozik – teljes összhangban Jézus lelki üléssel –, hogy az *Is ten* ben feltehetően bízó embert nem akadályozza majd semmi a *gyógyításban*. A *tetszőlegesen* bármi nek a megígérése nem Jézusé (vö. Mt 6,32; 7,11; 18,19), különösen akkor nem, ha ez a „bármi” másoknak ártást jelez.

⁶⁶⁸A fügefá-történet hagyományos értelmezése pusztító hatással volt, van és talán még soha így lesz is a teológia történetében és az „egyszerű hívek” életében egyaránt, mert enyhén szólva *torzistenképet* sugall. Ezt komolyan véve a teológusok „tudományos” akrobata-mutatványokra kényszerülnek, hogy valamilyen képpen igazolhassák „helyességét”, a Bibliát bábonásan komolyan veők pedig eléjük nehezítik helyzeiükben haátok csodát nem is, de megmenő csodát fognak kérni; a „Mindenhátó” azonban hallgat; a vallásos ember erre önmagában („gyengehitében”) keresi a kudarcokat, és pszichikai görcsökbe állt igazfokozza „szilárd meggyőződését” (*pizsteuein + hoti* = szilárdan vall, biztosra veszt, igaznak tart, vala miről megvan győződve); az eredmény: vakhitéhitétlenségbe csap át. – E tényekkel lenlázadni *Is ten* bevetett bízzal munkabekerülhet, viszont üdvös „hi deg zu hanyként” hathat el fogadni őket.

⁶⁶⁹Aki megőrzi te magában az *Is ten* től kapott ösbizalmat, és a maga feltevélen bízzalával válaszolt rá, mint Jézus, az nyugodtan biztathat ilyes-

(25) „**És ha [már] álltok, hogy imádkozza tok⁶⁷⁰, [előbb]⁶⁷¹ bocsássatok meg⁶⁷², hova la ki el len va la mi [pa na szo tok] van⁶⁷³, hogy mennyei Atyá tok is meg bocsás sa nek tek vét ke i te ket!**⁶⁷⁴ (26) **(De ha ti nem bo csá to tok meg, mennyei Atyá tok sem fog ja meg bocsá ta ni vé t ke i te ket.)**”⁶⁷⁵

(27) Ismét Jeruzsálembe mentek, és miközben [Jézus] a

mi re (az ő bel ső bi zo nyos sá gát fe je zi ki az „Ámen, mon dom nek tek” be ve ze té s a 23. v. ele jén). Je len té se: Ha anny i ra bíz tok Is ten ben, hogy nem ké tel ked tek: *már* meg ad ta (aoristos, vö. 601. és 777. lábj.!), amit kér tek, ak kor meg fog já tok kap ni. Egy sze rű b ben: Is ten már „te g nap” el ha tá roz ta, hogy meg ad ja nek tek, amit ma kér tek tő le (vö. Mt 6,32!). Ter mé sze te sen hoz zá kell gon dol ni: Ha az jó nek tek az ő mér cé jé vel mér ve (vö. Mt 7,11)! Jé zus te hát nem az ön fe jű, ha nem a fel tét le nül bízó ké rés re (vö. 23. v.: „nem ké tel ke dik szí vé ben”) biz tat (ld. Mt 26,39!).

⁶⁷⁰A ko ra be li zsi dók a kö zös imák el mon dá sá hoz a csa lád ban, a zsi na gó gá ban és a temp lom ban egy aránt *fel áll tak*, s az tán *meg szak í tá s né l kül* vé ge z té k el a szer tar tást.

⁶⁷¹Jé zus a kor szo ká sá val és fel fo gá sá val el len tét ben azt mond ja: Ha már fel áll ta tok [= hoz zá ké szül te tek] is az imá hoz, bo csás sa tok meg, mi el ő tt meg szó lí ta ná tok Is tent. Ez in do kol ja a „már” és az „elő bb” ér te lem sze rű be to l dá sá t, vö. Mt 5,23-24: *pró ton* (= elő bb)!

⁶⁷²Az ere de ti ki fe je zés ide vá gó al ap je len té se: el en ged.

⁶⁷³Az könnyen ért he tő len ne, mi ért kell elő bb meg bán nunk és jó vá ten nünk sa ját, *má sok el len* el kö ve tett vét ke in ket, és ki bé kül nünk az ok kal, aki ket meg bán tot tunk, ahogy ezt a Mt 5,23-24 kí ván ja. De itt ar ról van szó, hogy azt kell elő bb meg bo csá ta nunk, amit má sok kö vet tek el *el le n nünk*, kü lön ben nem le he tünk bé ké ben Is ten nel, és imánk füst be megy. Mi ért nem me ne kül he tünk imád sá gunk kal a min ket meg bán tók vagy el len sé ge ink el ő l Is ten vé dő szár nyai alá (ahogy ez szá mos zsol tár nak az al ap gon do la ta)? Azért, mert az az Is ten, akit Jé zus Atya ké nt hir de tett, *minden kinek* Aty ja, az el ve szett fi ak nak is, a min ket bán tók nak is, az én ellensége im nek is. *Ő minden kinek* jót akar – ama zok nak is! Egy ilyen Is ten nel pe dig nem le he tünk bé ké ben ad dig, amíg nem ér zünk és cse lek szünk úgy, mint ő, aki föl kel ti nap ját a rossz ak ra is, és es ő t ad a bű n ő sök nek is (Mt 5,45).

⁶⁷⁴Azt je len te né ez, hogy Is ten fel té tel hez kö ti meg bo csá tá sá t? Nem. Csak ar ról van szó, hogy aki el uta sít ja a meg bo csá tá s t (azt, hogy ő maga meg bo csás son), az *ez ál tal* ma gát a Meg bo csá tá s t, Is tent, az ő lé nye gét uta sít ja el, ezért *nem részes ü l het* a tő le jö vő, egyébként min den ki szá má ra fel té tel nél kül ké szen álló meg bo csá tá s ban (vö. 135. lábj.). Ugyan ez vo nat ko zik a 26. vers re és Mt 6,14-15-re. Ld. még Mt 6,12.

⁶⁷⁵Ez a vers hi ány zik a leg ré geb bi kéz irat ok ból; tar tal mi lag ugyan azt fe je zi ki, mint a 25. vers (ill. Mt 6,14-15), csak ne ga tív meg fo gal ma zás ban.

temp lom ban jár kált, hoz zá men tek a fő pap ok, az írás tu dók és a vé nek, (28) és így szól tak hoz zá: „Mi lyen ha ta lom mal te szed eze ket? Vagy ki ad ta meg ne ked ezt a ha tal mat, ho gy eze ket tedd?”⁶⁷⁶ (29) Jé zus vi szont azt mon dta nekik: „**Ellenkérdést [intéztek] hozzá tok**⁶⁷⁷: **[Nevezte tek meg] egyet len éssze rû in do kot**⁶⁷⁸, és fe lel je tek ne kem, ak kor meg mon dom majd nek tek, mi lyen ha ta lom mal te szem eze ket!⁶⁷⁹ (30) **[A] Já nos ál tal [végzett] alá merítés**⁶⁸⁰ **Is ten től**⁶⁸¹ **[való] volt-e, vagy emberektől? Felel jete tek ne kem!**”⁶⁸² (31) Er re fon to l gat ták ma guk ban [a dol got], mond ván: „Ha azt mon da nánk: Isten től, azt fog ja mon dani: Mi ért nem aján dé koz tá tok hát meg bi za lat tok kal? (32) Mond ju kin ká bb azt: Em berek től?” Fél tek [azon ban] a nép től, mert Já nos ról min den ki azt tar tot ta, ho gy va ló-

⁶⁷⁶ Vö. 394. láb j. – A Jé zus fel ha tal ma zá sa ra írá nyu ló kér dés meg fe le l a ga li le ai „jel kö ve te lés nek” (8,11), és ú gy hang zik, mint va la mi ki hall ga tás egy eret nek per so rán. A két kér dés két faj ta fel ha tal ma zá st fir tat. Az első: Mi lyen ha ta lom mal te szed eze ket: sa ját jo gon, vagy köz vet len ü l Isten től va ló, pró fé tai meg bí za tás sal? A máso dik: Ki, me lyik *ember*, me lyik is ko la fe je, me lyik ha tó ság ad ta ne ked a ha tal mat eh hez? („Ki szen telt föl té ged?...”)

⁶⁷⁷ Vö. 552. láb j. Az *eperótan* nem csak azt je len ti, ho gy „kér dez”, ha nem azt is: „el len kér dést tesz föl, vi szont kér dést in téz”.

⁶⁷⁸ A *logosz* rend kí vül sok min dent je lent, nem utol só sor ban a kö vet ke ző ket: mér le gelés, meg fon to lás, be látás, ma gyará zat, ok, *éssze rû ok*, *in dok*, me ga la po zás, szá ma dás. Ide gen ki fe je zés sel él ve még vi lá go sab bá te het jük, mit kért ellen fe lei től Jé zus: *racio nális* in dok lá st. (Ér de kes „pár hu zam”: 7,29; vö. még 740. és 749. láb j.)

⁶⁷⁹ „Pró fé ta” (ld. 255., 638-639. és 643., il let ve 654. és 656. láb j.), Is ten kül döt te, kö ve te lés vén Jé zus füg get len ember ké nt vi sel ke dik a „lel ki ha tó ság gal” szem ben: vá la szuk tól te szi füg gö vé, be le megy-e a vi zis gá lat ba. Ez nem azt je len ti, ho gy nem ve szi ko mo ly an el len fe lei kér dé sét, hi szen *egy-részt* va ló ban „le ak ar ta rom bol ni a tem plo mot”, per sze nem fi zi kai, ha nem sok kal mé lyebb ér te lem ben (ld. 11,15; 13,2; ezt azok nak a zsi dó te o ló gu sok nak sem len ne sza bad fi gyel men kí vül ha gy ni uk, akik ma nap ság sze ret nék „hazavinni Jézust a zsi dóság ba”), *másrész* ellen fe lei is meg ak ar ta men te ni (ld. 683. láb j.): el len kér dé se ezt a cé lt is szol gál ja (ld. még 682. láb j.).

⁶⁸⁰ Ld. 1,4-11.

⁶⁸¹ Az ere de ti ben: „a men ny ből”, a „men ny” azon ban Is ten kö rül írá sa volt a zsi dó ság ban (vö. „Men nyek or szá ga” – „Is ten or szá ga”).

⁶⁸² El len kér dé sé vel és Ke resz te lő Já nos pél dá já val Jé zus azt mu tat ja meg, ho gy *tisztán racio nális* ér vek kel, il let ve *inkvizí ció* s mód sze rek kel nem le het „tesz tel ni” Isten kül döt te it, nem le het meg kül ön böz tet ni az em ber i szel lem mű kö dé sét Is ten „szel le mé nek”, „Lel ké nek” mű kö dé sé től. Vö. 400. láb j.

11,33–12,4

ban próféta volt.⁶⁸³ (33) [Ezért] így feleltek Jézusnak: „Nem tudjuk.”⁶⁸⁴ Jézus is így szólt hozzájuk: „**[Akkor] én magam⁶⁸⁵ sem mondom meg nektek, milyen ha ta lom mal te szem eze ket.**”⁶⁸⁶

12 (1) Elkezdettpéldázatokban⁶⁸⁷ be szél ni ne kik. „**Egy emberszőlőskertet ültetett, körülvette sövénykerítéssel, szőlőprést ásott a földbe, őrtor nyot épített, majd bérbe adta parasztoknak, és külföldre utazott.**”⁶⁸⁸ (2) **A megfelelő időben el küldött egy szolgát a parasztokhoz, hogy megkapja a parasztoktól a szőlőskert terméséből⁶⁸⁹ [neki járó részt].** (3) **[Azok] megfogták, megverték és üres [kézzel] küldték el.** (4) **Ismét küldött hozzájuk másikat szol-**

⁶⁸³ A 31-32. v. közlése nem tartalmazhatjuk hi té les nek. Hon nan tud ta Márk, mit gon dol tak *magukban* Jé zus el len fe lei? Itt is an nak a be ál lí tás nak va gyunk tanúi, amely szükségképpen rosszindulatúnak és alattomosnak akarja láttatni Jé zus el len fe lei t, Jé zus te dig még ná luk is ra va szabb nak: olyan nak, aki a néptől való fé lel mü ket ki hasz nál va, ügyes tak ti ká zás sal túl jár az eszükön, és elhallgattatja őket, illetve kibújik a neki állított csapdából. Ez azon ban nem fe lel meg Jé zus nyílt harc mo do rá nak, és még ke vés bé al ap ve tő szándékának, ne ve ze te sen ho gy min den kit, te o ló gi ai kri ti ku sa it és vallá si el len fe lei t is meg nyer ni akar ja „Is ten or szá gá nak”, nem pe dig le já rat ni őket (vö. 713. lábj.).

⁶⁸⁴ Válaszukat elfogadhatjuk őszintének, vagyis beismerésnek, hogy nincs megfelelő eszközük, és nem tudnak felhozni egy ér tel mű ét vet Keresz telő János próféta i hi va tá sa mel lett, il let ve el le ne.

⁶⁸⁵ Hangsúlyos *egó* (= én) a mon dat ele jén.

⁶⁸⁶ Jé zus (Mk 8,11-13-hoz és Lk 11,29.30-32-höz ha son ló an) nem azért uta sít ja el, ho gy „iga zol ja” kül de té sét, mert nem *akar ja* iga zol ni, ha nem mert nem *ké pes*: ld. 400. lábj.! Ezen kí vül nincs kö zös al ap ja an nak, ho gy megértsék egymást ellenfeleivel: Amit *azok* követelnek, ti. ho gy va gy mu tas son bi zo nyí tó cso dát, va gy iga zod jék a tör vé ny hez és a ha gyó má ny hoz, ő nem tud ja ne kik meg ad ni, amit pe dig ő kí ván, ti. szí vük nyi tott sá gát és az Is ten í rán ti fel tét len bi zal mat, ar ról *ők* gon dol ják ú gy, ho gy elő ze tes bi zo nyí té kok nél kü l nem ad hat ják meg neki (legalábbis „hivatalosan” nem, leg fel jebb „ma gán em ber ké nt”, mint Arimateai Jó zsef va gy Ni ko dé mus, ld. Lk 23,51; Jn 19,38; Jn 3,1-2); vö. Lk 22,68 és 912. lábj.

⁶⁸⁷ Va ló szí nű leg ún. ál ta lá no sí tó töb bes szá m mal van itt dol gunk, hi szen – az evan gé lis ta be ál lí tá sá ban – csak egy pél dá zat kö vet ke zik; ezért ta lán pon to sabb len ne a „pél dá zat for má ban” for dí tás.

⁶⁸⁸ A szőlőskert, illetve abér leti kap csolat le írá sa tö ké le te sen meg fe le la ko ra be li gaz dasá gi és tár sa dal mi vi szo nyok nak.

⁶⁸⁹ A ko ra be li szőlő skertek ben nem csak szőlőt ter mesz tet tek, ha nem más gyümölcsöket is, pél dá ul olaj bo gyót va gy fü gét, de oly kor még ga bon á tis.

gát: ezt meg fejbeverték és meggyalázták. ⁽⁵⁾ **Újabbat küldött: ezt megölték. Majd sok másikat [küldött], [ezek közül] egyeseket megvertek, másokat megölték.** ⁶⁹⁰ ⁽⁶⁾ ⁶⁹¹ **Még egyetlen [valaki] volt, egy ⁶⁹³ szeretett ⁶⁹⁴ fia ⁶⁹⁵: őt küldte el legvégül ⁶⁹⁶ hozzájuk, mondván [magában]: »A fiamat szívetben fogjátok tartani!«** ⁶⁹⁷

⁶⁹⁰ A Jézus által használt kép is merőben volt hallgatói számára: Izajás 5,1-7-ben a szőlőskert azt az Izraelt jelképezte, amelyet Jah veannyi szerezte telve körül, de amely nem szőlőhegy lett csak vad szőlőt termelt. Jézus kisértésként a képet: ebben a bérletgazdák meg a gazdától a termés neki járó részét, s nem volt nehézföl is merőben, hogy a bánatmalma zott szőlőgák *aprófétákat* jelöltek, akiket *Izrael* újból és újból elvetett, ne megszerme is ölte őket.

⁶⁹¹ Most jön a meglepés, a példázat csattanója: A „szőlőgák” után Istent elküldi szeretett „fiát”, abban a reményben, hogy őrá majd hallgatnak (vö. 9,4.7!). A „szőlőgák” csak uruk parancsát teljesítik, a „fiak” azonban „beül-ről” is merőben apjukat, azonosulnak vele, és belső ösztönzésből képviselik annak érdekeit (vö. Lk 17,7-10). Jézus nem mondja ki nyíltan, de nyilvánvaló, hogy önmagára céloz (ld. még 14,62a). Ezt azonban nem szabad úgy érteni, mint ha ki zárólagosan önmagát tartotta volna „fiúnak”, ld. 471. lábj.; ellenkezőleg, azt akarta, hogy mindenki Istent „fiává” váljék (Mt 5,9.45).

⁶⁹² Ti. olyan valaki, akit – ahogyan gondolta – a siker reményében küldte el; a korfelfogása szerint ugyan is a fiú – szemben a szőlőgákkal – teljes jogkörrel képviseli a „külföldre uta zott” (1. v.) apát, és vádlóként léphet föl a helyi bíróságon.

⁶⁹³ A határozatlan névelő (és az azt követő jelző is) arra utal, hogy az apának több fia is lehetett. (Ez nincs elment mondanában a mondat elejével, mert ott az „egyetlen” csak az apa reményét fejezi ki.) Ezzel a mondat talte hát *nem* lehet megalapozni azt, hogy Jézus Istent egyetlen fiának tekintette magát.

⁶⁹⁴ Követett utalás ez Jákob kedvencfiára (1Móz 37,3), József re, akit testvérei féltékenységből meg akartak ölni („Gyer tek, öl jük meg!”: 1Móz 37,20); emiatt a lánlye sebb lenne itt (és 1,11-ben meg 9,7-ben is?) „kedvencfiúról” beszélni (ami egyúttal világsátenné, hogy az apának több fia is volt).

⁶⁹⁵ Közvetlen utalás ez 1,11-re és 9,7-re (ld. ott).

⁶⁹⁶ Jézus azonosult a prófétai szereppel (ld. 679. lábj.), de a prófétáknál többnek, Istent „végér vényes” követé nek tartotta magát. Ezen nem érthette azt, hogy Istent nem küld több követet, hiszen a nítványi iskolájában ő maga is ilyeneket akart kiképezni; azt viszont érthette, hogy – „szere tett fiúi” *mi voltából fakadóan* – az általa tolmácsolt üzenet *mértékadó*, és „végér vényes” is abban az értelemben, hogy lényegét tekintve nem szorítható leyesbítésre (vö. 736. lábj.).

⁶⁹⁷ Ez a példabeszéd egyike annak a négynek, amely egészen különleges módon hangsúlyozza *Isten* jóságát, irgalmaságát és türelmét (a másikk három: Mt 18,23-33; 20,1-15; Lk 15,11-32), és ebből a szempontból döntő jelentősége van Jézus *istenképe* nek bemutatásában, sajátossága

(7) *De azok a parasztok így szóltak egymáshoz: »Ez az örökös! Gye rünk, öl jük meg őt, és miénk lesz az örök ség!«* (8) *Meg is fogták, megölték őt, és kidobták a szőlőskerten kívülre.* (9) *Mit tesz hát majd a szőlőskert ura? Elmegy, és elpusztítja a parasztokat, és másoknak adja a szőlőskertet.*⁶⁹⁸ (10) ***Ezt az írást sem olvasátok el: »Az a kö, amely a ház építői [meg vizsgálták és mint alkalmatlant] elvetettek, az lettsarokkővé.***⁶⁹⁹ (11) ***Az Úr álta lett ez, és***

pedig Jézus *fiúiküldetésének* kiemelésében áll. Elmondásával Jézus azt akarja elérni, hogy hallgatói (nem csupán „a főpapok, az írástudók és a vének”, vö. 507. lábj.) megfontolják: Miután Izraelt annyi szor elvetette a prófétákat, benne, az egyszerű galileai vándorprédikátorban Isten az ő „szereztett fiát” küldte el, remélve, hogy föl ismerik majd benne „legvégű” esélyűket (vö. Lk 10,24), és hallgatnak rá. Elvárásaitól zott követelésnek bizonyult.

⁶⁹⁸ Aho gyan Mt 18,34 *ellenkezőjére fordítja* az előtte lévő példabe széd értelmet, és ezzel *értelmetlenné teszi* azt, a 7-9. v. sajátos ugyan ezt végzi el az itteni példázattal (talán 1Móz 37,20-tól indítva?, ld. 694. lábj.). E betoldott mondatok szerzőjének fogalma sem volt annak a Jézusnak a lelki letéről és szándékairól, aki *mindenkit* meg akart menteni (ld. pl. Mk 9,38-39; Lk 9,54-56; 19,10), és lélekani férccmûvel csak szégyent hozott a *zseniális* példázat költőre. Ezek mellett szintet eltorpül, hogy a *történelmitényeket* egyszerűen figyelmen kívül hagyta. Szerinte ugyanis a) Jézus biztosan megjövendölte, hogy ellenfelei meg fogják ölni, de ennek ellenére nem tért ki gyilkosságának elöl (nyilván azért, hogy „véres engesztelő doza tával bi zonyít sa Is ten igaz sá gos sá gát”: Róm 3,25-26; 8,3-4; 2Kor 5,21; Gal 3,13 stb.); b) „jövendölésével” valósággal belekergette ellenfeleit a gyilkosságba, ahelyett hogy óvta volna őket attól; c) ellenfelei felismerték benne Is ten fiát és az örököst (vö. 15,31-32); d) (na i vi tá sá nak csú csa:) a zsi dó te o ló gu sok úgy vél ték, Is ten fi á nak meg gyil ko lá sá val ölü k be hul lik Is ten örök sé ge; e) Is ten vé gül ke le ti des po ták mód já ra bosszút áll a raj ta esett sé rel me ken f) Jé zus meg ölé sé vel el len fe lei – mit sem sejt ve – sa ját ha lá los í té le tü ket mond ták ki; g) Is ten jog gal ad ja szőlő skert jét „má sok nak”, ér tsd: „ne kü nk”, „Is ten új szö vetsé gi nép é nek”, az egy ház nak.

⁶⁹⁹ Jézus lát hat ta, hogy „a főpapok, az írástudók és a vének” (11,27) alkalmatlannak tartják őt arra, hogy Izraelt felépítésében egy általán együttműköd jék, nem is szól va arról, hogy mértéktadóként, ezért – megnyerésü kért fá ra doz va – ne kik újabb ké pet kí nál fel meg fon to lás ra a 118. zsol tárt idé z ve (22-23. v.; vö. 11,10): Egy kö zön sé ges kö, ame lyet a szak em be rek, az épít ő mesterek meg vizs gál nak és mint al kalmat lant el vet nek (ezt je lenti az *apodokimadzein*), még is sa rok kö vé lesz, az az olyan köv, amely *szi lár dan össze tart ja* a fa la kat, il let ve amely új í rá ny ki in du ló pont ja a sar kon. Va gyis éppen ő, az egy sze rű em ber, az „em ber fia” (vö. 68. és 431. lábj.) a „fia Is ten nek” (ld. 471. lábj. és 916. lábj., utol só bek.), és lesz *ennélfogva* mértéktadó, aki böl ki in dul va a val lás to váb bi tör té ne te új í rá nyt vesz!

csodálatos [dolog] a miszemünkben!^{700?} (12) Erre ke res ték [a módját], hogyan tar tóz tat hat ná k le, de fél tek a nép től⁷⁰¹; fel is mer ték ugyan is, hogy rájuk [utalva]⁷⁰² mon dta a pél dá za tot.⁷⁰³ Ott ha gy ták, és el men tek.⁷⁰⁴

(13) Elküld tek hoz zá né há ny farizeust⁷⁰⁵ és⁷⁰⁶ heródiá nust⁷⁰⁷, hogy sza ván fog ják⁷⁰⁸. (14) El is men tek, és így szó ltak hoz zá: „Rab bi, tud juk, hogy ő szin te va gy, és nem be fo lyá sol sen ki, ugyan is nem va gy te kin tet tel az em be rek sze mé lyé re, ha nem

⁷⁰⁰Jé zuse zzel ki fe je zi azt a meg győ ző dő sé t, hogy kül de té se, ta ní tá sa, mű ve nem ön ma gá tól van, ha nem Is ten től, s ez zel köz vet ve el len fe le i nek kor áb bi kér dő sé re (11,28) is vá la szol.

⁷⁰¹Ld. 662. láb j.

⁷⁰²Az ad ott hely zet ben min den ki könnyen fel is mer het te, hogy Jé zus ön ma gá ra vo nat koz tat ja a zsol tá r szá va it, kü lö nös te kin tet tel arra, hogy az írás tu dók szá mí tot tak Is ten né pe épít ő i nek, il let ve a Fő ta ná csot ne vez ték „Jeru zsá lem épít ő jé nek”.

⁷⁰³Mi vel a szö lős kert pél dá za ta ere de ti nek te kin thet ő al ak já ban (1-6. v.) nem tar tal maz cél zást sa já to san Jé zus ellen fe le i re, to vá bbá Jé zus el ve té sé re sem, a zsol tá rí dé zet (10-11. v.) vi szont mind a ket tő re, mé l tán fel té telez het jük, hogy *eredetileg csak a zsol tá rí dé zetre* vo nat kozott Jé zus ellen fe le i nek fel is me ré se. Ez vi szont me ger ő sí the ti kor áb bi fel té tele zé sün ket (697. láb j.), hogy a szö lős kert pél dá za tá nak cím zett je nem csu pán a ha tal mi elit volt, és így azt is, hogy e va ló já ban két pél dá zat (1-6., ill. 10-11. v.) nem egy azon idő pont ban, nem egy más után hang zott el.

⁷⁰⁴Ér the tő el len fe le i nek gyil kos dü he, hi szen Jé zus val lo má sa azt is ma gá ban fog la l ja: *Nem ti*, a val lás fel kent kép vi se lői va gy tok „fiak” és „sa rok kö vek”... (vö. 691. és 699., ill. 916. láb j., utol só bek. és 923. láb j.)!

⁷⁰⁵Ld. 406. láb j.

⁷⁰⁶Vö. 3,6; 8,15.

⁷⁰⁷A heródiá nusok a heró desi uralkodó ház na k a ró mai ura lom mal és a görög-ró mai kul tú rá val kö tö tt kom pro mis szu má t, ne hogy koc ká ra te gyé ka zsi dó ál lam és a zsi dó nem zet lé tét (ld. még 408. láb j.).

⁷⁰⁸E szán dék *mel lett* szól, hogy az adó kér dő s va ló ban ki vá ló an al kal mas volt Jé zus csap dá ba ej té sé re; ha ugyan is helye si az adó zást a császár nak, ak kor anyi lán osság el ő tt kol la bo rás nak bi zo nyul, ha hely te lení ti, ak kor a meg szá ló ró mai ha ta lom nyí lt el len sé gé nek (vö. Lk 23,2). *Ellene* szól vi szont, hogy a 14. vers ben föl tett kér dő sek sú lyos *lelki ismereti* gon dot okoz ta k a zsi dók túl nyo mó töb b sé gé nek, így azo kat na gyon is ko mo lyan le he tett ven ni. Mi ezért (és al ább még fel ho zott szem pont ok mi att: 709., 713. és 720. láb j.) az utó b bi ál lás pon tot kép vi sel jük, nem ta gad va, hogy a kül döt tek kö zött le het tek rossz in du la tú ak is. (Ld. még 394. láb j.)

12,15–16

az igazságnak megfelelően tanítod Isten útját.⁷⁰⁹ Sza bad adót⁷¹⁰ adni a császárnak, vagy nem?⁷¹¹ Adjunk, vagy ne adjunk?”⁷¹² (15)⁷¹³ Ő azon ban, látvaszínész kedésüket, ezt mondta nekik: „Mi-ért vizsgáztattok⁷¹⁴ en gem? Hozza tok ne kem egy dé nárt, hogy lás-sam!” (16) Ők oda is vittek [egyet]. Akkor így szólt hozzájuk: „Ki-

⁷⁰⁹ Ezt fel lehet fogni figyelemel te relő hízelgés ként is, véleményünk sze-rint azon ban inkább őszinte vallo más és elismerés, hiszen aki ki elé gítő választ keresett az adó fizetés súlyosan vallási (!) kérdésére (ld. 711. l. ábj.), annak olyan hoz kel lett fordulnia, aki nem pak tált a római ak kal, és nem is félt tőlük, olyan mes ter hez, aki ről fel té te lez ni le he tett, hogy őszin tén és em be ri szem pont ok ra való te kin tet nél kül ta nít ja az Is ten nek tet szö utat.

⁷¹⁰ Aról az egy dé ná rnyi (egy nap szám ér té kű) fej adó ról van szó, ame-lyet jö ve del mé től füg get le nül min den zsi dó nak ki kel lett fi zet nie.

⁷¹¹ Ez volt a súlyosabb, *politikai, vallási és lelki ismereti* kérdés: Ha meg fi zet jük a császár nak az adót, el is mer jük-e ez zel a ide gen, hó dí tó ural mat, el is me rünk-e egy po gányt a zsi dó ság urá nak, és (mi vel a csá-szárok is ten ként tisz tel tet ték ma gu kat) nem vé tünk-e az alap pa rancs el len: „Halld, Iz ra el, az Úr, a mi Is te nünk az *egyet len* úr”? – Min den ren des zsi dó t iz ga tott ez a kér dés, az adó fi ze tést el len ző zelótákat kü-lő nő sen is, a kül döt tek kö zül pe dig in káb b a fa ri ze u so kat.

⁷¹² Ez a *gyakorlati* kérdés inkább a heródiánusokat iz gat hat ta: Ta-lán „ön ma gá ban vé ve” ti los, de még is fi zes sünk, hogy el ke rül jük a még rossz ba bat? Van „ön ma gá ban vé ve” sza bad, de még se fi-zes sünk, mert az adó mér té ke túl zott?

⁷¹³ Né ze tünk sze rint a 15-16. v. ké sőbb bi bō vít mé ny, amely a zsi dók *lel ki-ismereti* kérdésé ből ra vasz sakk hú zást csi nál, Jé zus *lel ki ismereti* dön té sé-ből pe dig még ra va szabb el len hú zást, s ez zel a kér dés *komolyságát* és a vá lasz *világosságát* egy aránt el fe di. To váb bi ér ve ink: a) Jé zus es ze rint nem se gít e ni akar a kér de zők nek, ha nem csak le akar ja já rat ni őket, hi szen hit hű zsi dó nak nem sza bad ma gánál tar ta nia a ha tal mi és kul ti kus szim bó-lum nak egy aránt szá mí tó dé nárt, ha még is meg tes zi, egy szer re le ple ző dik le kol la bo rás ként és bál vá ny imá dó ként. b) Bár men nyi re a császár tu laj-do na le gyen is a ró mai jog ér tel mé ben az a pénz, amely a ké pét és fel í ra tát vi se li, eb ből még nem kö vet ke zik, hogy jo ga van ott és an nyi adót szed ni, ahol és amennyit akar. Jé zus ér ve lé se így csak já ték len ne a sza vak kal an-nak ér de ké ben, hogy fon dor la to s el len fe li t még fon dor la to sabb hú zá sá-val le gyöz ze és meg szé gye nít se. Ez nem csak hogy nem vet ne jó fényt Jé-zus jel le mé re, de c) nem is jel lem ző harc mo dor ára: Ha mé l tá ny ta lan nak tartott egy kér dést, kerek-per ec meg mon dta (ld. Mk 11,33; Lk 12,14; 22,68). d) A ké sőbb bi be to l dá so kat „for ma i lag” is fel le het is mer ni: ki ha-gyá su ke se tén az em ber nek nem tá mad hi ány ér ze te, mert tar tal mi lag lo gi-kusan, „var rat men te sen” fol ya tó dik a szö veg – mint ez eset ben is.

⁷¹⁴ Ld. 8,11 és 10,2; 394. l. ábj.

nek a képe és felirata ez?”⁷¹⁵ Azok pe dig azt mond ták neki: „A császáré.” (17) Mire Jézus azt mondta nekik: **„Adjátok meg⁷¹⁶ a császárnak mind azt, ami megilleti⁷¹⁷ a császárt, vi szont [adjátok meg] Istennek mind azt, ami megilleti⁷¹⁸ Istent!”**⁷¹⁹ Nagyön

⁷¹⁵ Az adó pénz zöl szol gá ló dé nár egyik ol da lán Tiberius császár mell ké pe volt ez zel a fel irat tal: „Tiberius caesar, az is te ni Augustus fia, Augustus”, má sik ol da lán a császár édes any ját le he tett lát ni is te ni tró nu son, ez zel a fel irat tal: „Pontifex Maximus”.

⁷¹⁶ Az *apodidonai* je len ti azt is, hogy „vissza ad”, és azt is, hogy „(já ran dó sá got) meg ad”. Több szent írás ma gyá rá zó az előb bi je len tés mell lett ér vel, de né ze tünk sze rint az több ne héz sé get vet föl, mint amennyit meg old (vö. 713. láb.).

⁷¹⁷ A je zu si vá lasz első fe lé nek lé nye ge: *A császár nem ver seny tár sa Is tennek, kö vet ke zés képpen mind azt, ami megilleti őt*, jó lel ki is me ret tel meg ad hat já tok neki, mert ez zel sem mit nem vesz tek el Is ten től – és *ad já tok is meg* neki, a he lyett hogy lá za doz ná tok el le ne! (Ez na gyon sú lyos üze net volt a zelótáknak és min den „igaz zsi dó ha za fi nak” ...)

Ez a vá lasz azon ban még két na gyon fon tos dol got tar tal maz: a) Jé zus *sem mi képp* sem ta nít ja azt, hogy a császár nak, va gyis az ál lam ha ta lom nak bár mit és min dent meg kell ad ni, ami re csak igényt tart, akár az adó zást, akár va la mi más t il le tő en. b) Jé zus nem mond ja meg *konkré tan*, mi il le ti meg a császárt (kö ze lebb ről: mennyi adó il le ti meg; le het sé ges, hogy se mennyi) – nem gyá va tak ti ká zás ból, és nem is azért, mert ő nem ször szál ha so ga tó jo gász va gy mo ra lis ta, ha nem azért, mert erre nincs „re cept” (aho gyan más ra sins), va gyis *nem le het* meg mon da ni, csak a „po li ti kai ész” dön t he ti el e set röl e set re, ter mé sze te sen *ahozigazodva*, ami Is tent il le ti meg.

Az adó zás pél dá já t vé ve (de ter mé sze te sen csak ál tal á nos ság ban): Jog ta lan adót *fizet* ni sza bad, és a hely zet től füg gő en, a na gyobb rossz el ke rü lé se ér de ké ben tal án szük sé ges is. De jog ta lan adó kat *kiszabni*, va gy en ge del mes ál la mi hi va tal nok ké nt be haj ta ni, biz to san is ten- é se mer el le nes.

⁷¹⁸ Jé zus vá la szá nak má so dik fe le nem mell lé ren del ten áll az első mel lett (mint ha bár mit is mel lé le het ne ren del ni Is ten nek, és le het sé ges len ne „két úr nak szol gál ni”, ld. Mt 6,24), ha nem an nak tő ké le te sen fö lé ren del ten, mint az a né ző pont, amely ből az adó zást és min den más kér dést is te kin te ni kell. Mon da ni va ló ja: Az *első d le ges* az, hogy meg ad juk *Is ten nek*, ami őt meg il le ti (min den ki más nak pe dig csak annyit, ami ez után még „meg ma rad”, va gyis ami eb ből kö vet ke zik, il let ve ez zel nem áll ellentét ben)! Jé zus nak nem kel lett kü lön meg ha tá roz nia, mi il le ti meg Istent, hi szen min den zsi dó tud hat ta, mert ezt tar tal maz ta a „fő pa rancs”: szeretni őt minden képességünkkel (12,29-30). Pontosításként leg fel jebb annyit tett hoz zá, hogy az Is ten irán ti sze re tet től *elvá laszthatatlan* az em be rek irán ti sze re tet, Is ten egye te mes, azaz *minden kit* meg men te ni kí vá nó akarat ának tel je síté se (12,31).

Jé zus ez zel *tel je sen új táv lat* nyit meg a po li ti kai é let ala kí tá sa elő tt (is),

12,18–19

elcsodálkoztak őrajta.⁷²⁰

(18) Az tán szaduceusok⁷²¹ jöttek hozzá, akik azt mondták, hogy nincs [újra]felébredés⁷²². Ezt kérdezte tőle: (19) „Rabbi, Mózes azt írta nekünk, hogy ha valaki nek a testvére meghal, és asszonyt hagy hátra, de nem hagy gyermeket⁷²³, akkor azt, amelyet másutt így foglalta magához: „Keresse tekeelőbb Isten országát...”, akkor ő majd minden mászt hozzáad nektek” (Mt 6,33)! Az Isten országával melletti elsődleges és kizárólagos elkötelezettség majd „magától” (vö. 4,28) megtermi apolitikai, társadalmi és gazdasági „üdvösség” gyümölcsét!

⁷¹⁹ Útmutatásával Jézus – az ókori világban gyakorlatilag ismeretlen módon – egy felölsvétválasztotta a politikát és a vallást (de nem szigetelt el, ld. alább c), másfelől – teljes el len tét ben Pálal (Róm 13,1-7) – megszűntette az uralmi struktúrák misztifikálását és abszolútizálását.

Fel fogása mögött anélkül az Istennek a képe (és értelme: 1,10-11!) áll, aki a) *nem köthető többé* egy néphez és földterülethez, mint a nemzetiségnek (Jézus Istené ugyan „Izrael Istené” marad, de nem kizárólagosan: ő azt akarja, hogy a tempom „minden nép számára nyitott ház” legyen: 11,17), b) *éppolykevésé azonosul* Dávid vagy egy Dávid-utód szakralis zsidó királyságával (vö. 8,29; 10,48; 11,10!), mint a szakralis pogány Római Birodalommal, c) *nem apolitikai-ei lágit terület*, „mellett” akar egy elhatárolt, paradicsomi „Isten országát” létrehozni, hanem éppen e konkrét világ adottságai „közepette” akar fokozatosan „uralomra jutni”, vagyis akarja a maga szerepét mint átjáratni és átalakítani a világot, mégpedig d) olyan *emberek által*, akik anélkül „megadására”, megvalósítására töreksznek, ami „megilleti Istenet” (vö. Mt 6,10: „Jöjjen el a te országod” = „Le gyen meg a te akaratod”).

⁷²⁰ Noha valószínűleg Jézus rendkívül kevényt mondogott hallgatóinak, a beszégetés jó véget ért: senki nem kelte gyilkos indulatokat (11,18; 12,12), s ebben talán még egyérvet (vö. 708. lábj.) lát ha tunk amellett, hogy a küldött nem ellenes gesztán dékcal fordul tak hozzá kérdezőkkel. (Természe te sen az is lehet se ges, hogy a beszégetés nem itt és nem ekkor hangzott el, hiszen ere de ti leg hely- és idő meghatározás nélkül hagyományozták át.)

⁷²¹ A zsidóság egyik befolyásos vallási és politikai csoportja, „pártja”, amely az előkelő papi nemzetségek és az arisztokrácia tagjaiból, valamint gazdag polgárokból tevődött össze. Vallási szempontból a *konzervativizmus*, politikai szempontból az *opportünizmus*, életszemléletüket illetően *aliberalizmus* jelmezte őket. A farizeusokkal el len tét ben csak az írott Törvényt, Mózes ötkönyvét fogadták el, minden szóbeli hagyományt és „újítást” elvettek, például a halottak (túlvilági) fel támadását, az örök életet és az angyal léteit is. A Főtanács vezetői ként döntöttek a szerepet játszó Jézus ki végzésében. A megszáló római akkavaló ki egyezés hívei voltak.

⁷²² Ld. 444. lábj.

⁷²³ A hivatkozott részben (5Móz 25,5-6), az ún. sógorházasságtörvényében fiúgyermekről, vagyis örököséről van szó, nem pedig teljes gyermek telenségéről.

kor ve gye el a test vé re az asszonyt, és tá masszon utó dot testvé rének. (20) Volt hét test vér. Az első fe le sé get vett, és ami kor meghalt, nem hagyott utó dot. (21) Ekkor a második vette el őt, de meghalt úgy, hogy nem hagyott utó dot. Aztán a harmadik ugyan így, (22) és a hét [sem] hagyott utó dot. Mind egyik kö zül utolsónak meghalt az asszony is. (23) Az [újra]felébresztéskor, ha [ugyan] [új ból] fel é b red nek, me lyi kü ké lesz az asszony, mert hiszen [mind] a hét nek fe le sé ge volt?” (24)⁷²⁴ Jé zus ezt mond ta nekik: „Nem azért té ve lyeg tek-e, mert nem is me ri tek sem az Írá sokat⁷²⁵, sem Isten ere jét? (25) Ami kor ugyan is [újra] fel é b red nek a ha lottak kö zül⁷²⁶, sem nem nő sül nek, sem férj hez nem men nek, ha nem olya nok, mint [az] an gya lok a mennyek ben.⁷²⁷ (26) **Ami pedig⁷²⁸ a halottakat illeti, [tud ni il lik] hogy [Is ten]⁷²⁹ [új**

⁷²⁴ A kö vet ke ző há rom (725–727.) láb jegy zet ben le ír ta kon kí vül még a kö vet ke zők is el le ne szól nak a 24–25. v. jé zu si vol tá nak: a) Jé zus so sem meg szé gye ní te ni („erő sen té ve lyeg tek”), ha nem, „meg vi lá go sí ta ni” akarta az em be re ket, még el len fe le í ti is (vö. 713. láb j.). b) A ha lottak új ra é le dé sé nek kér dé se na gyon is ak tu á lis val lá si és te o ló gi ai kér dés volt, és töb bek kö zött ez osz tot ta meg (vö. ApCsel 23,6–10) a fa ri ze u so kat és a szad dueusokat (ta lán az utó b bi ak me sél ték sa ját kö re ik ben az „egy asszony, hét férj” vic cet a fa ri ze u si ál lás pont ki gú nyo lá sá ra), ezért alig ha fel té te lez he tő, hogy Jé zus be le ment a szad dueus te o ló gu sok tré fá já ba (ha egy ál ta lán tény leg elő áll tak ez zel), és vá lasz kén t ko mo lyan „fel vi lá go sí tot ta” őket a túl vi lá gi élet jel lem ző i ről. c) A 18c–23. és a 24–25. vers betoldása elfedi mind a szad dueusok kér dé sé nek, mind Jé zus vá la szá nak ko mo ly sa gát és sú lyát (ld. 713. láb j.).

⁷²⁵ Ez a lo gi kai bak lö vés is amel lett szól, hogy a 24–25.v. ké sőbb bi be tol dás, hiszen a szad dueusok (áll ító la gos) kér déséből nem kö vet ke zik, hogy nem is me rik az Írá so kat: a Bib lia ugyan is se hol sem ál lít ja azt, ami a 25. vers ben kö vet ke zik.

⁷²⁶ A „ha lottak kö zül” ki fe je zés is el le ne szól a mon dás jé zu si hi te les sé gé nek (vö. 475. láb j.), vi szont jól be le il lik az apo ka lip ti ku sok gon do lat vi lá gá ba (ld. 773. láb j.), akik cso dá la tos ha lott fel tá masztást vár tak „az utol só na pon”.

⁷²⁷ Jé zus, aki „em ber fi á nak”, „egy sze rű em ber nek” tar tot ta ma gát (ld. 68. láb j.), hon nan tud hat ta vol na, mi lyen az élet „oda át”? Ő so sem fog lal koz tatták a túl vil á ggal kap csol atos spe ku lá ciók, ellentét ben megint csak az apo ka lip ti ku sok kal (vö. 773. láb j.), akik ál maik ra, lá to má saik ra, el ra ga d tatá saik ra, tit kos an gya li ü ze ne tek re, le pe csé telt kö ny ve kre va gy men nyei uta zá saik ra hi vat koz va sok min dent „tud ni” vél tek men ny ről és po kol ról.

⁷²⁸ Csak a 24–25. v. be tol dá sa mi att van szük sé g a „pe dig” be szú rá sá ra; ha ki ha gy juk a be tol dást, vi lá gos az ese mé ny sor (vö. 713. láb j. vé ge): „... azt mond ják, nincs [új ra] fel é b resztés... [Jé zus ezt mon dta nekik:] Ami a ha lottakat il leti...”

⁷²⁹ *Passivum divinum*, ld. 59. láb j.

ra] felébreszti őket, nem olvastátok Mózes könyvében, a csipkebokor [történetében], hogy⁷³⁰ Isten ezt mondta neki: »Én [vagytok]⁷³¹, az Isten Ábrahám számára⁷³², és az Isten Izsák számára, és az Isten Jákob számára«? (27) [Ő] nem halottak, hanem élők számára [való] Isten.⁷³³ [Ti tehát] erősen tévelyegtek.»

⁷³⁰ Itt az ere de ti ben az áll, „ho gyan” (pósz), je len té se azon ban „hogy” (hoti), te kin tet tel arra, hogy az evan gé li um ok „koiné” görög jé ben gyakran pósz áll a hoti he lyett.

⁷³¹ A görög gyakran ki hagy ja a „va gyok, vagy, va gyunk, vagy tok” ala kot (apár hu za mos má téi hely meg tart ja). – Az „Én va gyok” fel te he tő en Isten „be mu tat ko zá sá ra” utal (2Móz 3,14), és azt je len ti: „Én je len va gyok”, „Én ve led-ve le tek, ér ted-ér tet ek va gyok”, ezért tet tünk utá na vess zőt; a fol ya tá s í gy en nek az „Én va gyok”-nak az ér tel me zé se, ki fej té se.

⁷³² A „szá má ra” for dí tá s ma gy a rá za tá t ld. 574. láb j.

⁷³³ A ko ra be li zsi dó ság kö ré ben kö z is mert volt, hogy a szaduceusok azért uta sí tot tá k el a „fel tá ma dás” gon do la tá t, mert az nem volt ben ne a Tó rá ban (amely vi szont köz vet ve, a só gor há zas ság elő írá sá val ha tá ro zot tan utal a fel-nem-tá ma dás té lé re), ezért az tán Jé zus u gy an csak a Tó rá ra hi vat koz va, per sze an nak sa já tos ér tel me zé sé vel vá la szolt ne kik: Ha egy szer JAHVE az év szá zad ok kal ko rá b ban meg halt „Áb ra hám, Izsák és Já kob szá má ra lé te ző” Isten ké nt mu tat ko zott be Mó zes nek (2Móz 3,6), a JAHVE név ő s je len té se pe dig: „Én va gyok az, aki [min dig, te hát most is] je len va gyok [számotokra, értetek]!”, ak kor ez nem csak azt je len tet te, hogy „én va gyok az, aki te gy kor Áb ra hám, Izsák és Já kob tisz telt”, ha nem azt is, hogy „én va gyok az, aki most Áb ra hám ra, Izsák ra és Já kob ra te kint”. Hol tak ra vo nat koz tat va u gy an is nem lett vol na ér tel me Isten je len va ló sá gá ról, sőt „ér tük lé te zé sé ről” be szél ni – te hát Áb ra hám, Izsák és Já kob él.

Ily mó don Jé zus azo no sult az al az ál ta lá nos zsi dó fel fo gás sal, hogy „Is ten nem a hol tak Is te ne” (Iz 38,18; Zsolt 6,6; 30,10; 115,7 és fő kép pen 88,6.11-13!), csak hogy nem az ál ta luk vé lt ér te lem ben, ti. hogy „Is ten nem tő rő dik a ha lot tak kal”, ha nem ab ban az ér te lem ben, hogy Is ten szá má ra egy ál ta lán nem lé tez nek ha lottak, ki aludt sze mé lyi sé gek.

Ez zel egy fel lől vá la szolt ko r tá r sa i nak gyöt rő gond já ra („Mi lesz a »halál« után?”), még pe dig a fa ri ze us ok ál tal is kép vi selt állás pon tra helye zked ve, más fel lől ki is ig a zít ot ta azt, mert egy ré sz t *nem* azt mon d ta, hogy Is ten majd „a vi lág vé gén” „fel tá maszt ja a ha lot ta kat”, ha nem hogy *voltaképpen nincs is halál*, vagy is meg sem mis ü lés, ha nem a „ha lál” után fol ya tá tó dik az em ber é le te, más ré sz t pe dig sze rin te a fa ri ze usi-apo ka lipti kus elkép zeléstől eltérően Is ten *nem* azért „tá maszt ja fel” a hol ta kat (hely re áll ít va holt tes tük et), hogy le szá mol has son ve lük (va gy eset leg ele ve csak az í ga za kat tá maszt ja fel), ha nem egy szer ű en azért, mert az em ber í rán tí sze re te te, az em ber rel va ló tő rő dé se *nem szû nik meg* az al, amit mi ha lál nak ne ve zünk.

(28) Oda ment [hoz zá] egy írás tu dó, aki hal lot ta őket vi táz ni; tapasztalván, hogy találóan felelt nekik⁷³⁴, megkérdezte tőle: „Melyik az első az összes pa ran csok kö zül?”⁷³⁵ (29) Jé zus így fe lelt: „**Az első: »Halld, Iz ra el, az Úr, a mi Is te nünk, az egy[etlen] Úr**”⁷³⁶,

Vég ső so rongz (nem pe dig a Tóra egyik vagy má sik he lyé nek ilyen vagy olyan ma gyará za ta) az alap ja Jé zus fel fo gá sá nak és bi zo nyos sá gá nak! *Isten abszolút jó* (vö. 10,18!) – ezt *tapasztalta* megalá merít té se kor (1,11), és *tisztasí vű ember ként* ezt „lát hat ta meg” (Mt 5,8), erre „jö he tet trá” jó zan ésszel kö vet kez tet ve is (ef faj ta kö vet kez te té re más kor és más o kat is biz ta tott, pl. Mt 5,45-48), il let ve eből köz vet le nül kö vet kez tet he tet tar ra is, hogy ha egy szer az em ber nem es het ki Is ten sze re te té ből (mert ez ellent mon da na Is ten lé nye gé nek), ak ko ra „ha lál ban” se mes het ki, az az Is ten „új ből fel éb resz ti” a „hol ta kat”, még pe dig a „ha lál” után „rög tön, ha ma ro san”: „há rom nap múl tán” (ld. 443-444. láb j.).

Ez az az Is ten sze re te té ből kö vet ke ző lé nyeg, ami re Jé zus al ka lo ma d tán utalt (Mk 8,31; 10,17-21; 12,26; Mt 25,32-46; Lk 12,4; 16,1-9), anél kül hogy az apo ka lip ti ku sok hoz ha son ló an rész le tek be bo csát ko zott vol na (ld. Jé zus *állítólago* s za va it az 1 Tessz 4,15-17-ben, és vö. 1 Kor 15,35-49). Ne kü nk is *elég* tud nunk („a sí vűnk kel”) ezt a lé nye get ah hoz, hogy bi za lom mal tud junk élni – és meg hal ni.

⁷³⁴Ab ből, hogy „ta láló nak” ta lál ta Jé zus vá la szát a szad du ce usok fel tá ma dás fel fo gá sá ra, egy ért elmű en kö vet ke zik, hogy az szó ban for gó írás tu dó a fa ri ze usi írá ny zat hoz tar to zott.

⁷³⁵Az írás tu dó nem arra várt vá laszt, me lyik pa ran cs az első ab szo lút ér telemben, ha nem hogy *Jé zus iskolájában* melyik szá mít első nek (vö. 584. láb j. és Mt 19,9). Ezt a kö vet ke zők tá maszt ják alá: a) Ez a kér dés élén ken fog lal koz tat ta a kor két leg je len tő sebb „te o ló gi ai is kolá já t”, ame lyeket *Sammaj és Hillel* neve fém jel zett. b) A zsi dó te o ló gia különbsé get tett *súlyos és könnyű* pa ran csok kö zött, rész ben az ok tel je sí the tő sé gé t il le tő en, rész ben ki en gesz tel the tő sé gü ket il le tő en, ha át há g ták őket. c) A pa ran csok és elő írá sok, ren del ke zé sek *tömege* szük ség ké pen fel ve tet te rang so ro lás su k kér dését, il let ve azt, hogy va la mi lyen ren dsze rint be so rol ják a külön fé le tí pu sű (hit ta ni, er köl csi, is ten tisz te le ti, ri tuális és jo gi) elő írá so kat. (Ha tá ro zott an utal erre a 33c vers, ame ly ben az írás tu dó szem be ál lít ja egy más sal a hit ta ni és er köl csi ta ni, il let ve az is ten tisz te le ti és ri tuális elő írá so kat.)

⁷³⁶A hé ber ere de ti két faj ta ért el me zést és for dí tást en ged meg: „...a mi Is te nünk, az egy[etlen] Úr” – „...a mi Is te nünk, az Úr egy”. E két je len tés nem csak hogy nem zár ja ki egy más t, ha nem össze is tar to zik.

Itt, a 29. vers ben azért dön töt tünk az első vál to zat mel lett, mert *Jé zus szá má ra* fel te he tő en ez volt hang sű lyos, hi szen sa já to san jel le mez te őt annak hang sű lyo zá sa, hogy Is ten az egye dű li *Úr*, va gy is az ab so lút mér ték adó, írá ny mu ta tó (vö. 10,18), te hát egye dül az ő aka ra tá nak kell ér vé nye sül nie (ld. Mt 6,10!) – szem ben (pél dá ul) a pénz utá ni vá gy a ko-

12,30–31

(30) és [bizonyára] szeretni fogod⁷³⁷ az Urat, a te Is te ne det, teljes szívvel⁷³⁸, teljes lényeddel⁷³⁹, teljes gondolkodásoddal⁷⁴⁰ és teljes erőddel⁷⁴¹! «⁷⁴² (31) A második ez: » [Bizonyára]

zással (Mt 6,24), a zsar noktól való fé le lem mel (Lk 13,31-33), a rokonok figyelembevételével (Mt 10,34-36), atörvénymagyarázóknak vagy bárki más tekintélyével, beleértve Mózeszt is (Mt 23,2.4; 23,9.8; Mk 10,2-9). Őn ma gát sem akar ta „úrrá” ten ni (588., 639. és 642. láb., ill. Mt 7,21), még csak mes si ás sá sem (Mk 8,30; ez zel nincsellentmondásban, hogy az egyet len Úr nak, az *abszolút* mér ték adó nak *fiaként*, azaz hoz zá ha son ló ként – ld. 471. láb., – ön ma gát és ta ní tá sá t is mér ték adó nak te kin tet te, 696. és 699. láb.).

Az írástudó számára vi szont a fő pa rancs Is te ne gy, egyet len volt hang sú lyoz ta, s a zsi dó val lás mo no te iz mu sá t fe jez te ki – szem ben a „né pek kel”, a „po gá nyok kal” –, ezért a 32. vers ben a má so dik fordítási lehetőséget részesítettük előnyben. Jézus természetesen ez zel is egyetér tett, de eből az egyet ér té sé ből a ke resz tény val lá sok ra néz ve is le kell von ni a kö vet kez te tést, va gyis az ő hit val lá sa nemcsak a „po gá ny” sok is ten hi tet zár ja ki, ha nem a „ke resz tény” szent há rom ság tant is – an nál is in kább, mi vel nem tar tot ta ma gát Is ten nek, sőt már a sze mé lyi kul tusz min den meg nyil vá nu lá sá t is el uta sí tot ta (pl. Mk 1,41; 8,30; 10,18; Mt 7,21; Lk 11,27-28).

⁷³⁷ A gö rög szó veg meg őriz te a hé ber Bib lia be tű jét és szel le mét. Ez a megfogalmazás – szemben a „Szeresd!” felszólítással – egy részt arra em lé kez tet, hogy a Tíz pa ran csol a te re de ti leg egy ál ta lán nem tíz *pa ran csot* tar tal maz, ha nem tíz „igét”, tíz „is te ni szót” (*dabar*), út mutatást, más részt arra, hogy az ezekben meg fo gal mazott el vá rá sok volt a kép pen nem elő ír á sok, ha nem fel té te le zett vá laszok Isten meg mentő sze re te té re (a zsi dók ugyan is en nek él ték meg az egyip to mi rab szol ga ság ből történt sza ba dulá su kat és a vándor lás so rán meg ta pasz talt gon dos ko dá sá t; vö. 2Móz 22,20). Is ten így szól né pé hez: „Mi vel már át él ted az Úr, a te Is te ne ded sze re te tét – bizonyá ra sze re tni fo god az Urat, a te Is te ne det... em ber társ adat...” (A töb bi pa rancs ra vo nat ko zó an is ez a he lyes for dí tás: „Bi zo nyá ra ti sz tel ni fo god szü le i det, nem fog sz ölni, lop ni...”)

Azt látjuk te hát, hogy a „fő pa rancs nak” ugyan az a lo gi kai és lé lek ta ni sze re ze te, mint amit Jé zus ma ga is meg fo gal mazott Isten or szá ga, az Is ten be ve tett bi za lom és a meg té rés vi szo nyát il le tő en (ld. 23., ill. 580. láb., 4-5 bek.).

⁷³⁸ A bibliai szó hasz ná lat ban a szív az em ber ér tel mi, ér zel mi, aka ra ti és lel ki is me re ti köz pont ja, ahon nan min den meg nyil vá nu lá sa ki in dul (vö. 7,21).

⁷³⁹ Az ere de ti *pszükhé* ki fe je zés az em ber egész lé nyé re, *életé nek* tel jes való sá ga ra utal, ha gyomá nyo san „lé lek kel” for dí tják.

⁷⁴⁰ Az ere de ti *dianoia* a gon dol ko dás ké pes sé gét és a konkrét gon do la to kat egy áránt je len ti. – Nem vi lá gos, hogy ez Jé zus ki eme lé se-e, vagy Már ké (és őt kö vet ve Luk ácsé); az ere de ti hé ber ki fe je zést ugyan is a

***szeretni fogod embertársadat⁷⁴³, mint ön magadat!*»⁷⁴⁴ Ezeknél**

Hetvenesnek nevezett görög fordítás (Septuaginta) „A” változata „szív”-vel adja vissza, „B” változata viszont „gondolkodás”-sal. Márk (és Lukács) szövege összekapcsolja ezt a két fordítást, és ezzel az eredeti legháromtagú héber megfogalmazásból négytagú csinál-szerencsénkre, mert így telje sen világság válik, hogy az embernek *mindenértelmiképességét* is be kell vetnie Isten iránti szeretének ki fejezésébe! (Vö. 678. lábj., ill. pl. Lk 12,57; Mt 6,25-33!)

⁷⁴¹ Ez az erő itt elsődlegesen az *akaraterőt* jelenti, de az ember gazdasági erejét, „tőke erejét” is magában foglalja, mert a héber *me’od* azt is jelenti: tőke, vagyon, pénz (ld. Sir 7,30). (A héber *me’od* és az ennek megfelelő görög *iszkhüs* egyébként *hatalmat* is jelent, márpedig a hatalom mindenkor magában foglalja a *gazdasági* hatalmat is, sőt többé-kevésbé éppen arra épül.)

Világosan példázta ezt a mozzanatot annak a „gazdag ifjúnak” a története (10,17-20), aki nem akarta „teljes erejével” szeretni Istenet, mert vagyont, gazdagságát ki akarta hagyni a játékból... Maga a „főparancs” is mutatja tehát, hogy a vagyonról lemondás *nem* „szabadon választható” része az isten- és ember szeretének (vö. 593. és 597. lábj.)!

⁷⁴² Jézus hitvallásának és egész életének *középpontjában* népe hitvallása (5Móz 6,4-5), Isten és az Isten iránti szeretet áll – és minden más ebből következik (az ember társ iránti szeretete is). Hogy mit jelent közelebbről ez az Isten iránti szeretet (amiről itt azt hangsúlyozza csak, hogy totálisnak „kell” lennie), tanításának és életének egészével mutattam meg.

⁷⁴³ A hagyományos „felebarát” szót (amelynek eredeti jelentése: „a közeli, a legközelebbi, a szomszédos ember”) „embertársal” fordítottuk. A palesztinai-rabbinikus értelemezés a hit soros és a honfitárs fogalmára szűkített szóértelmezt, jóllehet a hellenista (szórványbeli) zsidóság már ekkor is egyetemes („embertárs”) értelemben használta. Jézus azonban még tovább ment, és mint egy a végteleenségig tartó társjelentést tartalmát, ami kor az el len sé get is beleértette (Lk 10,29-37!), mégpedig nem csak az ember személyes el len sé gét (Mt 5,44), hanem a „kollektív” nemzeti és vallási el len sé get is, mind a „pogányt” (Mt 5,41), mind a „szakadár zsidót” (Lk 9,52-56; Jn 4,9).

⁷⁴⁴ Jézus – alapjában véve megintcsak népének ősi fel fog á s át véve át: 3Móz 19,18 – a *személyválogatás nélküli* embertársatban jelöli meg a helyes magatartás lényegét. Ennek konkrét tartalmáról is egész életét és tanítását tanúsodik. Minden esetre figyelemre méltó, hogy az embertársaink iránt tanúsítandó szeretet mércéje ként „elegendő nek tartja” az önmagunk iránti szeretet, csak hogy annak korabeli „passzív értelemezésével” szemben („Ne tedd másoknak, amit magadnak nem szeretnél”: Tób 4,15) kezdeményező „aktív gyakorlatát”: „Mindazt, amit szeretnél nétek, hogy vele tek tegy nek az emberek, te gyé tek ti is velük” (Mt 7,12)!

egyedlen más pa rancs sem na gyobb.⁷⁴⁵ (32) Erre az írás tu dó ezt mond tane ki: „Úgy van, rab bi! Az igaz ságnak meg fe le lő en mond tad, hogy egy [az Is ten], és raj ta kí vül nincs más [Is ten]⁷⁴⁶, (33) és őt sze ret ni tel jes szív vel, tel jes ésszel⁷⁴⁷ és tel jes erő vel, és sze ret ni embertársainkat mint önmagunkat, [ez] jó val több, mint min den ég ő ál do zat és vá gó ál do zat.”⁷⁴⁸ (34) Jé zus pe dig, lát ván, hogy értelmesen⁷⁴⁹ felelt, ezt mon dta neki: „**Nem vagy messze Isten országától.**”⁷⁵⁰ Ez után töb bé sen ki sem mer te őt meg kér dez ni.⁷⁵¹

⁷⁴⁵ Az írás tu dó csak az első, te hát egy pa rancs iránt ér dek lő dött, Jé zus ket tő vel vá la szolt neki. Lát szó lag csak népe egy-egy hit té telét, il let ve erkölcsi té telét vet te át és is mé tel te meg (min den kép pen ki fe jez ve ez zel, hogy nem áll szán dé ká ban új val lást ala pí ta ni!), va ló já ban gyö ke res és for ra dal mi új don sá got ho zott *a ket tő össze kap cso lá sá val*, ami egy részt azt fe je zi ki, hogy az Is ten irán ti és az em ber tár sak irán ti sze re tet *el vá lasz tha tat lan egy más tól* (azaz nincs az em ber tár sa kat meg ke rül ő, „közvetlen” út Istenhez, teo ló giailag szól va a meg igazulá shoz vagy üd vö zü lés hez), más részt pe dig azt, hogy az Is ten és em ber irán ti sze re tet *min den más nál fon to sabb*, be le ért ve bár mi fé le „is ten tisz te le tet” és ri tu á lis cse lek vé st is (vö. Mt 5,23-24; Mk 11,15-18).

Ezzel egyút tal a leg sú lyo sabb val lás kri ti kát is gya ko rol ta, mert a vallá sok el ő tte, kö r ö tte és utá na is lé nye gi leg min di ge ket tő el len ke ző jét gya ko rol ták és gya ko rol já k (be le ért ve a ke resz té ny sé get is), füg get le nül at tól, hogy szó ban mit hir det tek vagy hir det nek.

⁷⁴⁶ Vö. 736. láb j., 3. bek.

⁷⁴⁷ Az it te ni gö rög ki fe je zés (szü neszisz = ész, ér te lem, be lá tás) a kor böl cses sé gi iro dal má nak fo gal ma. Az írás tu dó egyé b ké nt is kis sé más ké pp idé zi Izra el hit val lását: vá las za ugyan az ere de ti hez ha son ló an há rom ta gú, de a „szív” és az „ész” *ugyan annak* a valósá gnak „két olda la”, két fé le meg fogal mazá sa, mi kö z ben ki ma ra da „tel jes lé nyed del” (vö. 740. láb j.).

⁷⁴⁸ Az írás tu dó le von ja és ki mond ja a Jé zus vá la szá ban ben ne rej lő kö vet kez te té st (ld. 745. láb j.), fe le le te ért ő és bá to ri gen Jé zus pro gram já ra.

⁷⁴⁹ Az ér te lem re itt egy har ma dik szó utal (*nú nekhó sz* = ér tel met bir tok ló an, mint aki nek van esze, ké pes gon dol kod ni; a *nú sz* lé nye gi leg azo nos je lenté sű *ad iano iá*-val és a *szü neszisz*-szel). Fel tû n ő e rő vid sző veg ben az ér te lem, a gon dol ko dás há rom so ri em le ge té se.

⁷⁵⁰ Jé zus el ismer ő szavai nak lé nye ge: „Jó ú ton jár sz! Csak to vá bb kell men ned”, ami ben per sze az is ben ne van: „Még nem vagy *benne* Is ten or szá gá ban!”, s ez zel alig ha nem arra utal, hogy ah hoz nem elég *tud ni*, mi a he lyes, ha nem as ze rint kell *él ni* is (aho gyan a luk ácsi vál to zat ezt szó sze rint ki is mond ja: 10,29b). Min den eset re Jé zus di csé re te – a szö veg ös sze füg gé st ki n tet be vé ve – ma gá ban fog lal ja azt is, hogy az ál ta la hir de tett „Is ten or szá ga” al ap já ban vé ve nem más, mint annak az *ere de ti* „Jah-ve-val lás nak” *akonkretizálá sa*, ame lyen még nem ha tal ma sod tak el a tör

(35) Amikor Jézus a templomban tanított, megfelelt⁷⁵² [ne kik], és így szólt: „**Hogyan mond[hat]ják az írás tudók, hogy a Messiás⁷⁵³ Dávid fia⁷⁵⁴?** (36) **[Hi szen] maga Dávid mondta a szent Lélek által⁷⁵⁵: »Így szólt az Úr az én uramhoz⁷⁵⁶: Ülj a jobbkezem fölöl⁷⁵⁷, amíg ellenségei detlábaidalávetem⁷⁵⁸!«** (37) **Maga Dávid mondja őt »úrnak«⁷⁵⁹ – [de] akkor hogyan fia neki?»⁷⁶⁰** A nagy tömeg élve zetetel hallgatta őt.

ténelmi vé váltha gyománnyok és intézmények. Eki jelente újabb bizonyossága annak, hogy nem akart új vallást alapítani (vö. 745. lábj.)!

⁷⁵¹Ez az evangélista szerkesztői zárójeljezése, ahogyan az öalkotása a 28. v. bevezetése is; Lukács egészen más szövegösszefüggésben hozza ezt a témát (10,25–28): ezek a mozgásteret arra utalnak, hogy a történetet eredetileg időköz és helyhez nem kötve hagyományozták át.

⁷⁵²A görög kifejezés lehetne ugyan „megszólt”-tal is fordítani, de a „megfelelt” talán itt is örzi az eredeti élet helyzetemlékét (vö. 652. lábj.), va gyis azt, hogy valakik (tanítványai? a tömegből valakik? a hatalom gyakorlókképviselei?) ismét fölvetették a messiási kérdést, s ő arra felelve mondta „ne kik”, amit itt olvasunk. Alátámasztja ezt a feltevést, hogy ha Jézus közvetlenül az írástudókhoz intézné szavait, akkor a „Hogyan mondhatják az írástudók” helyett úgy fogalmazna: „Hogyan mondhatjátok”.

⁷⁵³Vö. 428–429. lábj.

⁷⁵⁴A „Dávid fia” kifejezés utalhatna a biológiai leszármazásra is, itt azonban inkább a szellemi rokonságot-hasonlóságot-utódlást fejezi ki (vö. 10,47–48; 11,10), anélkül is inkább, mivel a vérszerinti leszármazás még nem akadálya annak, hogy trónra lépésével a fiúapjának urává váljék.

⁷⁵⁵Azaz „isten inspirációra” (vö. 11. lábj.). Mivel azonban Jézus itt épp az idézett dávidi gondolat ellentmondásosságát, és ezáltal érvénytelenségét emeli ki, értelemszerűen be kellene tolni: „álítólag” (a szent Lélek által), ami aztán azt is jelentheti: Dávid vélte úgy, hogy a szent Lélek sugallta rá, de azt is, hogy mások vélik úgy (pl. az írástudók), vagy mindkettőt.

⁷⁵⁶Az „Úr” itt Istent, az „uram” pedig a Messiásra vonatkozik.

⁷⁵⁷A király jobboldalán ülni a legnagyobb kitüntetésnek számított a kor fel fogása szerint.

⁷⁵⁸Sok kéziratban ezt olvaszuk: „amíg ellenségei detlába idszámolyá vá teszem”. A kető ugyanazt jelenti, de az utóbbi szemléletesebben fejezi ki az eredeti gondolatot: a győztes uralkodók vagy hadvezérek ugyan is szó szerin rá tett klá bukat legyőzött ellenségeik nyakára, zsármolyul használták őket, így fejezve ki a maguk diadalát és ama zokteljes alávetettséget.

⁷⁵⁹Értelemszerűen lehetne úgy is fordítani: „úrnak”.

⁷⁶⁰A na gyon ne he zen ér tel mez he tő ré szek kö zé tar to zik ez a né hány mon dat, szü le tett is szá mos ma gy rá za ti pró bál ko zás. Az aláb bi ak ban két olyan ér tel me zést fo gal ma zunk meg, amely be

(38) Mi köz ben ta ní tott, eze ket mond ta [ne kik]: „**Óva kod-
jatok azoktól⁷⁶¹ az írás tu dók tól⁷⁶², akik szí ve sen jár kál nak ta lár-
ban, és arra vá gya koz nak, hogy a pi a con kö szönt sék őket,** (39)
**elöl ül je nek az si na gó gá ban⁷⁶³, s a dí sz he lye ket fog lal já k el ven-
dég sé ge ken.**”⁷⁶⁴

le illik Jé zus szel le mi sé gé be és ta ní tá sa na ke gé sé gé be, de a má so-
dik érvényes sé gé t tart juk va ló szí nű bb nek:

1) A szó köz napi ér tel mé ben vett, dá vi di stí lu sú, har cos mes si ás sal szem ben Jé zus tart hat ta ma gát a szó ere de ti, „sem le ges” alap ér tel mé ben vett „mes si ás nak”, azaz „Is ten Lel ké vel *föl kent* em ber nek” (ld. Lk 4,18! – vö. 11. és 428-429. láb j.!). Eb ben az eset ben a 110. zsol tár 1. verséből vett érv vel am el lett tör lán dzsát, hogy az *igazi* messi ás (ő maga) szel le mi ér te lem ben nem „fia”, alá ren delt je, ha nem „ura”, fel jebb va ló ja Dá vi d nak (vö. Lk 10,23-24), te hát nem kell hoz zá iga zo d-
nia: nem kell fe gy ver rel e vilá gi ur al mat meg va ló sí ta nia (va gyis ér-
vény te len az el len sé gek láb alá ve té sé nek prog ra m ja).

2) Rá mu tat va az (is te ni su gal ma zá sú nak tart ott) zsol tár szö veg bel ső ellent mon dás á ra („a Dá vi d-*fi*a Mes si ás *ura* Dá vi d nak”), Jé zus arra vi lá-
gít rá, hogy „a szent Lé lek ál tal szó ló” Dá vi d té ve dett, mert *semmiféle* messi ás („Is ten földi hely tar tó ja”) nem lé te zik, his zen Is ten maga az egyet len „úr” (vö. 12,29!), és ezért az ál ta la ak art „vi lág rend ben”, a sze-
re tet rend jé ben (= Is ten or szá ga) sem mi fé le em be ri ura lom nak nincs he-
lye (vö. 10,40!) – Ez az ér tel me zés meg fe lel an nak, hogy Jé zus más kor is fel tár ta a pró fé ták té ve dé se it (ld. pl. Mk 9,4-8.12-13; Mt 11,11). Ha-
vi szont ez a helyt ál ló ér tel me zés, ak kor Lk 4,18-ban „az Úr kent föl en-
gem” nem je lent („iga zi”) mes si á si mi vol tot, ha nem csak az is te ni kül-
de té st eme li ki, amit Jé zus több ször is hang sú lyo zott.

Akár az első, akár a má so dik ér tel me zést fo gad juk el, Jé zus ér ve lé sé-
nek lé nyege, hogy *el hatá ro ló dik a kor a bel i mes si á si vá ra ko zás ok tól*
(vö. 429. láb j.).

⁷⁶¹ Jé zus nem *minden* írás tu dó tól óv ja hall ga tó it, ha nem csak „azok tól,
akik...”, va gyis nem já rat ja le „az írás tu dó kat ál ta lá ban” (vö. 713. és
724. láb j.).

⁷⁶² Az írás tu dó kat ma te o ló gu sok nak ne vez zük. Fel ada tuk az volt, és ma
is az, hogy – a „szent írá sok” alap já n – az igaz sá got ku tas sák, va gyis Is-
ten ak tu á lis és konk ré t üze ne tét, ami azt is ma gá ban fog lal ja, hogy éber
lel ki is me ret tel és pró fé tai ér zék kel kül lõn sé get te gye nek a kö zött, ami
az „Írá sok ban” és a „Ha gy o má ny ban” *Is ten sze rin ti*, és a kö zött, ami is-
ten- (és em ber) el le nes, és így ve zes sék „*Is ten út já ra*” az em be re ket. Ez
csak ak kor le het sé ges, ha bel ső leg *füg get le ne k* kor társa iktól.

⁷⁶³ A zsi na gó gák ban a nép kö zé pen ült a pad lón, az írás tu dó k nak pe-
dig a falak men tén hú zó dó padokon, il le tve elöl, az emel vé nyen
(ahol a tó ra szek ré ny is állt) tar tot tak fenn he lye ket.

⁷⁶⁴ A Jé zus ál tal fel so ro lt négy jel lem vo nás ban a szó ban for gó te o-

(41)⁷⁶⁵ Az tán leült a persellyel⁷⁶⁶ szemben, és szemügyre

lógusok *hiúsága és becsvágya* a közös mozzanatra. Ez olyan nagy bűn? Általában nem, sőt egy asztalos vagy egy matematikus esetében még hasznos is lehet a megbecsült segítség iránti vágyakozás, mert arra serkentheti, hogy jobban végezze munkáját.

A teológus azonban megakadályozza mestersege helyes művelésében, mert a) aki arra vágyakozik, hogy „a piac (= a nyilvántartás előtt!) köszönt sék”, az – a színesekhez hasonlóan – a tömeget széttől *függ*, és nagy okosan mindig csak azt fogja kihámozni a „szent írásokból”, ami a tömegeket érdekli, és mindenkor elvárásaiknak megfelelő; b) aki arra vágyakozik, hogy „előljön a zsinagógában”, az az egyházi címekre és állásokra szándékosan, az az egyházi hatóságoktól *függ*, és csak úgy szabad értelemmel a „szent írást”, hogy az egyházi előjárók „igazhitűnek” is merjék el és mint ilyet becsülnék; c) aki arra vágyakozik, hogy „a díszhelyet foglalja el vendégségeken”, az a hatalmasoktól és gazdagoktól *függ*, tehát csak olyasmit szabad hirdetnie, ami azoknak megfelelő, hiszen ők a vendéglátói.

A fentiekből nyilvánvaló, hogy az *ilyen teológusok nem függetlenek* az emberektől, olyannyira nem, hogy az Istennel kapcsolatos leggyorsabb kérdésekre sem tudnak válaszolni. Példa: „Szabad-e szombatot jót cselekedni?” Óvoda soknak való kérdés. „Ők azonban hallgattak” (3,4; ld. még 11,33a). Hiúságuk és becsvágyuk, illetve ebből fakadó lelki és anyagi függőségük, szellemszolgaságuk tehát egyfelől arra kényszeríti őket, hogy önmagukat és teológiai juk általítsák köztépontba, másfelől pedig megakadályozza őket abban, hogy tévedékenynek tartásuk önmagukat és tankönyveiket, és hogy az iskolázatlan „laikusokkal” együtt kereskedjenek a Te reményes igazságát, ahelyett hogy magántulajdonuknak tekintenek és kegyesen osztogatnák azt.

⁷⁶⁵ Többször is láttuk már, hogy a Márk-evangélium végszerkesztője felerélt egy-egy szakasz mondatainak eredeti sorrendjét, megváltotta vagy azok értelmét (ld. 300. lábj.). A 40–44. vers esetében is ezt tettem (Mt 23,14 határsára?), ezért az tán a *mostani* szöveg összeállításában a „fölélik az özvegyek házat...” az írástudókra vonatkozóknak látszik, pedig *eredetileg* a papokra vonatkozott. Álláspontunkat formai és tartalmi szempontok egyaránt igazolják:

a) Márk sorrendjében a 40. vers nyelvta ni szempontból „otrombán” áll a 39. után, a mondat szerkezete ugyan is nem alkalmas az előzményhez: *ha az írástudókra vonatkozna, akkor mellékmondatnak kellene lennie, defőmondatként áll ott.* – A Márk-féle sorrend már Lukácsot is megzavarta: Márk *hoi kateszthontesz-ét hoi kateszthiúszin*-ra váltotta, s ezzel az írástudókra vonatkozó mellékmondatát teszi a – meg nem nevezett – papokra vonatkozó főmondatot. Mind teológiatörténeti, mind valláslektani szempontból elgondolkodtató, hogy a *fordítások* nyíltan vagy közvetve, de gyakorlatilag *kivétel nélkül simítják* Márk nyelvta ni egye-

vet te, hogyan dob a tömeg érc pénzt a perselybe: sok gazdag so kat dobott be⁷⁶⁷, (42) majd jött egy szegény özvegy asszony, és két lepton⁷⁶⁸ t, va gyis egy kvadránst⁷⁶⁸ do bott be. (43) Akkor magához hívta tanítványait, és ezt mondta nekik: „**Amen, mon dom nek tek, ez a szegény özvegyasszony többet dobott be, mint mindazok, akik [pénzt] dob tak a persely be:** (44) **[am azok] ugyan is mind a fölös-** netlenségét, és a papokat „kimentve”, nyelvtanilag is egyértelműen az írástudókra vonatkoztatják az özvegyek házának felélését és a színlelt imákat. Nyelvtani szempontból feltehetően a Lukács-szöveg hatására tesznek így, de ez a fordítói eljárás nem igazolható.

b) A Jézus által kárhoztatott magatartás előfordulhatott az írástudók körében (például özvegyek jogi tanácsadójaként léptek föl), de egyáltalán nem volt jellemző az írástudók „osztályára”, viszont kifejezetten jellemző volt a papokra, hiszen ők egyfelől valóban az özvegyek „vagyónát” is begyűjtő templomkincstárból éltek, másfelől napenkénti foglalkozásuk volt (az aldozat bemutatás és) a hosszas imádkozás, a liturgia végzése, ami aligha fakadt mindig a szívükből, s ami nek valóban bizonyos ellenszolgálatás jellege volt.

c) Az előző pont és a közös „özvegy” cím szó alapján is logikus „az özvegy perselybe dobott két fillére” és „az özvegyek házának felélése” közti *belső összefüggés*, viszont nincs logikus belső összefüggés a 38-39. versben leírt írástudói becsvágy és az özvegyek házának felélése között.

d) A 38-39. v. után logikátlanul lóg a levegőben a 40. v., viszont logikusan követi a 43-44. verset mint azokhoz csatolt *kommentár*.

e) A mostani helyzetben elszigetelten, össze függesztve leül az özvegyasszony áldozatkésztségének története és a hozzá kapcsolódó jézusi tanítás, ami azt a benyomást kelti, *mint ha* az özvegy példájával Jézus arra akarná felszólítani tanítványait, hogy ők is adják *a templomnak*, „ami jük csak van” – holt *ő szegények* támogatására biztatott (10,21), és semmiképp sem a templom támo gatá sá ra (vö. 13,2!): attól még a kötelező adót is megtagadta (Mt 17,26b).

A felsorolt szempontok miatt helyezzük a 40. verset a 41-44. v. utánra.

⁷⁶⁶ Az ún. asszonyok udvarában ti zen három persely állt külön böző adományok számára, s az ezekben összegyűlt önkéntes adományok alkották – a kötelező templomadó melletti (Mt 17,24-27) – a templomi rend szer gazdaságibázisát; az ittemlítt ti zen harmadik persely közelebbről meg nem nevezett célú adományokat fogadott.

⁷⁶⁷ A perselyek melletti papok álltak, akiknek az emberek megneveztek adományukért két, ők pedig megváltgál tak az adományozott pénzért méket. Így hát mind azok, akik haló távol sá gon be lül vol tak, meg tud hat tak, ki mennyit dobott be: a módosaknak alka lom volt ez a magamu to gátás ra, a szegényeknek a szégyenkezésre – Jézusnak pedig a tanítás ra.

⁷⁶⁸ A *lepton* a legkisebb értékű görög pénzérme volt; két leptonértéke a *dénár*, az átlagos korabeli nap szám hatvan negyed részének felelt meg.

legükből dobtak be, ő azonban nélkülözéséből mindent bedobott, ami je csak volt, egész vagyónát.⁷⁶⁹ (40) **Azoknak, akik felélik az özvegyasszonyok házát, és [cserébe] színlelésből hosszasan imádkoznak, súlyosabb**⁷⁷⁰ **megítélésben**⁷⁷¹ **lesz ré szük.**⁷⁷²

13 ⁷⁷³(1)⁷⁷⁴ Ami kor ki fe lé ment a temp lom ból, egyik tanítvá-

⁷⁶⁹ Ezen a jézusi dicséreten érdemes elgondolkodniuk mindazoknak, akikdi cséretesnek tartják, ha valaki a fő lős le gé ből ada ko zik.

⁷⁷⁰ A pa pok nak „sú lyo sabb meg í té lés ben lesz ré szük” – mint, mondjuk, a kö zön sé ges rab lóknak vagy a zsaro ló vá mo soknak, akik a ma guk módján szintén föl élik az öz ve gyek há zát, de leg alább nem ke ve rik bele Is tent a do log ba: az utó b bi ak te vé keny sé ge után „csak” a *semmi* marad az öz ve gyek nek, az elő b bi ek vi szont „*negatívumot* hoz nak lét-re”, mert meg ha mi sít ják Is ten szán dé ka it, és meg becs te le ní tik őt.

⁷⁷¹ Ezt az í té le tet nyíl ván va ló an Is ten fog ja meg hoz ni, de ez nem áll ellentétben az ő egyetemes és feltétel nélküli jóságával, amely az *el*íté lést ki zár ja ugyan, de a *me*gíté lést nem: az elő b bi bí rói, bűn te tő ma ga tar tást fel té te lez, az utó b bi azon ban csak er köl csi ér tékíté letet, és eset leg az zal vá ló szem be sí tést (vö. 135. és 654. láb j.).

⁷⁷² Jé zus gyö ke res tül meg akar ta tisz tí ta ni a temp lo mot, hogy az is mét az Atya há zá vá vál ják. Mi u tán már föl lé pett az ál do zat be mu ta tás sal kap csola tos üz le te lés (11,15) és a sza bad ság har cos vissza élés (11,16-17) el len, va la mint óvott (12,38-39) a becs vá gyó (temp lo mi) te o ló gu sok tól (egy es kó de xek a 12,38-ban „ta lár” he lyett „osz lop csar nok ról” be szél nek, se z zel a temp lo mi ta ní tás he lyé re utal nak), most – bár tisz te li az öz ve gy ma ga tar tá sát – le lep le zi a temp lom kincs tár mû kö dé sét és a pa pi élet mó dot is. Ha a pa pok továb baján dé ko zná ka még sze gé nyeb bek nek, ami az ön kén tes ado má nyok ból a gaz da gok tól és a sze gé nyek től be fol yt, min den rend ben len ne, hi szen nem sé rül ne „Is ten (min den kit ma gá ban fog la ló: 11,17) csalá d já nak” sze re tet rend je, amely ben csak a ké rés nek és a köl csönös aján dé ko zás nak van helye, az üz le te lés nek nincs (11,15); ő k azon ban e he lyett *látszólag* tisz tes sé ges, mert *lát szólag* Is ten nek tet sző „el len szol gál ta tást nyúj ta nak”: be mu tat ják az ál do za to kat és el é nek li ka sok fen sé ges zsol tárt. Jé zus ér tékíté le te, amellyel kri ti kus oda fi gyelés re ok tat ja ta nít vá nya it: Is ten még a rab ló kénál és a vá mo sokénál is súlyo sabb an fog ja me gíté lní vi sel ke dé sü ket.

⁷⁷³ A 13. fe je zet, az ún. *Márk-apokalipszis* „ki lóg” az evan gé li um egé szé ből: bár tar tal maz hi te les jé zu si mon dá so kat is, job bá ra a ko rai ke resz té ny ség apo ka lipti kus vá gyel ké pze lés e is szó lal nak meg ben ne. A ku ta tás i ga zol ta, hogy utó lag sző t ték bele a már kész Márk-evan gé li um ba. Mi vel min ket Jé zus nak – az apo ka lipti ka fel fo gá sá val sző ges el len té tben álló – ta ní tá sa és vi sel ke dé se fog lal koz tat (vö. pl. Lk 19,10-et Mt 24,30-cal), eb ben a fe je zet ben csak az ál ta lunk hi te les nek tar tott ré szek

nya így szólt hozzá: „Rabbi, nézd, micsoda kövek és micsoda épületek!”⁷⁷⁵ (2) Jézus pedig azt mondta neki: „**Eze ket a nagysze-**

hez fűzünk magyarázatot, bevezetjük azonban össze foglaljuk két fontos fogalom, az eszkatológia és az apokaliptika jelelenségét.

Az *eszkatológia* (görög *eszkaton* = vég ső, legutolsó + *logosz* = tan) az emberi ső (és a világső) vég ső sorát tárgyaló bibliai, illetve teológiai tanítások (halál, feláldozás, ítélet, tisztulás, menny, pokol stb.) összessége. A Bibliában különféle elképzelésekkel találkozhatsz, az egyén, Izrael és az emberi ső vég ső földi sorára, illetve túlvilági életére vonatkozóan, ennek megfelelően beszélünk egyéni, nemzeti és általános, illetve transzcendentális eszkatológiáról.

A Kr. e. 2-1. században létrejött *apokaliptika* (*apokaliptika* = felárulás, felfedezés, kinyilatkoztatás) az *eszkaton*, a vég idők közeleli jövőbeli események várása, illetve az emelkedéssel kapcsolatos elképzelések összessége (és az ezeket összefoglaló irodalom). Tárgyát azok az események alkotják, amelyek (az elképzelések szerint) lezárják és beteljesítik majd a történelmet, és bevezetik az – e világső és/vagy túlvilági értelemben vett – vég idők.

Lényegimozzanatai a következők: A történelembeteljesedése Isten közvetlen beavatkozásának eredménye lesz; véget ér a jelenlegi tökéletesen világrend, helyébe üdvösséges és végleges világrend lép; a nagy fordulatig a gonosz ságuralodik, de az tán Isten leszámol a gonoszokkal, a bűnösöket megbünteti, a jókat pedig megjutalmazza; ennek az „igazságtevésnek” az egyetemes ségét az teszi lehatárolva, hogy a halottak feláldoznak; a jelentől egészen odáig bekövetkező, többnyire borzalmas események és közmunkaságok a rőfák idők pontját és mehet Isten egy-egy embernek „tárja föl, nyilatkoztatja ki” álmod, látomások, mennyei utazások révén, s az így nyert ismeretek „ezoterikusak”, vagyis a „beavatottak” számára vannak fenn tartva; mivel minden előre megsabott isteni rend sereint megy végbe, sem az igazakat vizsgáló buzditást, sem a gonoszokra váró ítélet meghirdetése nem kísérel meg térsre sürgőfelhívás. Az apokaliptikus elképzelés világkülönösen fontos alakja egy titokzatos „Emberfia” (ld. 68. l. b.).

Az apokaliptika megteremtette a maga sajátos *szimbolikus nyelvezetét* és *irodalmi formáit*; a művek általában álneven, a múlt kiemelkedő személyiségeihez kötve jelentek meg. Az újszövetségben egyetlen „klasszikus” apokaliptikus műkapott helyet: a Jelenések könyve.

⁷⁷⁴ Az 1-2. vers bizonyára valóban itt és ekkor hangzott el, azaz valószínűleg nem része a „Márk-apokaliptikának”, viszont kiűző nő fődzőpontot nyújtott annak betoldásához.

⁷⁷⁵ Nem ártatlanulrisztázés folyik itt Jézus és egyik tanítványa között, mint ami akkor embe rek föl hívják egy más fi gyel mé az érdekes látni valókra, hanem a Jeruzsálemért, az országvalási központjáért folyó szellemi harc (ld. 604. l. b., 4. bek., d) feszült légkörében mondja a tanítvány mesztérének: „Olyan hatalmas ez a templom! Mit tudsz tenni vele?”